

ÉDES ANYANYELVÜNK

XI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM
1989. OKTÓBER-DECEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

Pozsgay Imre államtitkár köszöntötte az Anyanyelvi Konferencia tanácskozását

A tartalomból:

Lőrincze Lajos:
Megújulás felé

Grétsy László:
Baj van
Sziszüphosszal!

Bencédy József:
„Ez van...”

Rácz Endre:
Egy örökzöld téma
új hajtásai

Balázs Géza:
BMV-leves és társai

Szathmári István:
Balázsolás

Rozslyay György:
Ez is jó, az is jó

Bíró Ágnes:
Átfestett utcátáblák

Hercegi Károly:
A Kazinczy-
alapítványról

Rapcsák Lajos:
Hová tűnt
a függő kérdés?

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar

Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:

Deme László

Fábián Pál

Fülöp Lajos

Grétsy László

Heltainé Nagy Erzsébet,

Koltói Ádám,

Rácz Endre,

Szepes Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Csanády utca 28/a

1132

Telefon: 402-808

Kiadja:

a Pallas Lap- és

Könyvkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Németh Jenő

vezérigazgató

Megjelenik negyed-

évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
a hírlapkézesítő postahivataloknál és a
Posta Központi Hirlapirodánál (posta-
cím: Budapest, V., József nádor tér 1.
1900) közvetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a KHI 215-
961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfi-
zetési díj: fél évre 19 Ft, egy évre 38 Ft.
Külföldiek részére előfizethető a „Kul-
túra” Könyv és Hírlap Külkereskedel-
mi Vállalatnál, H-1389 Budapest, pos-
tafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (898263/20)

HU ISSN 0139-9457

MGKSZ Nyomda — 89.544

Egyre reménytelenebb az a nyelv-
védő erőfeszítésünk, hogy megfékez-
zük a hibás nyomdai elválasztásokat.
Felkészületlen vagy kevésbé szabály-
ismerő olvasóik elbizonytalanodnak,
sőt – akár dolgozatíró diákként, akár
magánlevél írásakor – befolyásuk alá
kerülvén, terjesztőivé, továbbadóivá
lesznek egy-egy kirívó furcsaságnak.

Nemrégiben egyik vidéki lapunk
hirdetési oldalának egyetlen hasábjá-
ban fordult elő az *irá-nyár* (irány-ár
helyett), a *buszme-gálló* (a busz-
megálló helyett) és a legmegdöbben-
tőbb vétség: „Töserdőben ... építési
telek eladó a *szabadst-randtől* 200
m-re”.

Kétségtelen – s ebben a jól beprog-

ramozott nyomdagépnek igaza is
van –, hogy van egy ilyen szabá-
lyunk: „Ha két magánhangzó között
kettőnél több mássalhangzót jelölő
betű van, csak az utolsó kerül a kö-
vetkező sorba” [226. g/ pont]. Ez a
szabály azonban csak az egyszerű
szavakra érvényes, az összetett sza-
vak szóhatárán már nem; tehát a hely-
es elválasztás: *szabad-|strand, réz-
|trombita, vasutas-|sztrájk*. Az ilye-
nek elválasztását nem szabad a szá-
mitógépre bízni, mert az összetett
szavak megítélése tekintetében a leg-
okosabb komputer is kevesebbet tud
egy átlagos nyomdásznál.

Holczer József

SZÓMENÉS

Tartalom

Holczer József: Szabadst-rand és egyebek	2
Szendé Aladár: A hatodik Anyanyelvi Konferenciáról	3
Lőrincze Lajos: Megújulás felé	4
Grétsy László: Baj van Sziszüphosszal!	5
Lőrincze Lajos: Itt a körömvérs ideje	6
Bencédy József: „Ez van”	7
Rácz Endre: Egy örökzöld téma új hajtásai	8
Sebestyén Ilona: Szép szóval	8
Balázs Géza: BMV-leves és társai	9
Tiszaváry Ervin: Is-is	9
Szathmári István: Balázsolás	10
Hercegi Károly: A Kazinczy-alapítványról	11
Lengyel Zsolt: Gyermekegyelvi kutatások	13
Graf Rezső: Adás és befogadás	14
Rozslyay György: Ez is jó, az is jó	15
Rapcsák Lajos: Hová tűnt a függő kérdés?	15
Kovács József: A vichyi kormány	16
Bíró Agnes: Átfestett utcatáblák	16
Szűts László: Szaknyelvi divatok	17
G. R.: Nyelvművelő írások	17
Nyelvi játékok	18
Postaláda	19

A hatodik Anyanyelvi Konferenciáról

Korszakváltó összejeövetelnek ígérkezett a húszéves múltra visszatekintő mozgalomnak 1989. augusztus elején Kecskeméten megrendezett találkozója.

Erről beszélt Lőrincze Lajos, a védnökség elnöke, amikor a konferencia résztvevőit köszöntötte. (Közljük beszédét is.) Ünnepestes nyomatékot adott a szélesedett kapcsolatok jelentőségének a megnyitó beszédet mondó Pozsgay Imre államminiszter, aki két ízben is megtisztelte a konferenciát jelenlétével. Az anyanyelvi konferenciák rendszerét kapcsolatfenntartó formának nevezte a hazai és a külföldi magyarság között, amikor társadalmunk szabad, független jogállam megteremtésén fáradozik, és az itthon élő szabad emberek szabad kapcsolatokat vállalhatnak a külföldi magyarsággal. A politikai viszonyok megváltoztatták a szórvány-magyarság és az emigráció jelentését, s előrehaladás történt a határainkon kívül, ősi földjén élő magyarság iránt érzett felelősségvállalásban.

Az öt napos tanácskozás be is bizonyította, hogy élő és sokat ígérő kapcsolatok alakulhatnak ki, s nyomukban kiszélesedhet az Anyanyelvi Konferencia programja. Itthon a Juhász Gyula vezette Magyarságkutató Intézet kutatómunkája nyújt tudományos alapot egy távlatibb együttműködéshez, a külföldön működő és napjainkban is alakuló kulturális szövetségek adnak lehetőséget az együttműködésre.

Sidó Zoltán elmondta, hogy a szlovákiai Csemadok szerteágazó mun-

kája egyre szakszerűbben szolgálja a magyar lakosság kulturálódását. Balala D. Károly Kárpátalja ébredő magyar szellemi életéről szolt, Dupka György pedig az ottani Kulturális Szövetség jelentőségét elemezte a magyarságtudat megőrzése szempontjából. Csörgits József a horvátországi ifjúsági egyesületek életéről számolt be. Horváth Mátyás a jugoszláviai magyar iskolák működéséről tájékoztatót. Galambos Ferenc a burgenlandi Magyar Intézet munkájáról, Varga József a szlovéniai magyarnyelv-oktatásról beszélt. Sajnos, Romániából nem lévén jelen szakember, jelképesen képviselte az erdélyi magyarságot Köteles Pál, és ő vázolt képet helyzetéről.

Tapasztalatcsere folyt a külföldi hungarológiaoktatásról, s több ország kultúregyesületének és tanári közösségének képviselői ismertették a magyarságtudat fenntartásának és fejlesztésének programját, munkáját. Hasonlóképpen kaptunk tájékoztatást Pomogáts Béla áttekintéséből, az egyetemes magyar irodalom helyzetéről, az egyes országok hozzájárulásáról az irodalom változataiban is egységes törekvéseihez.

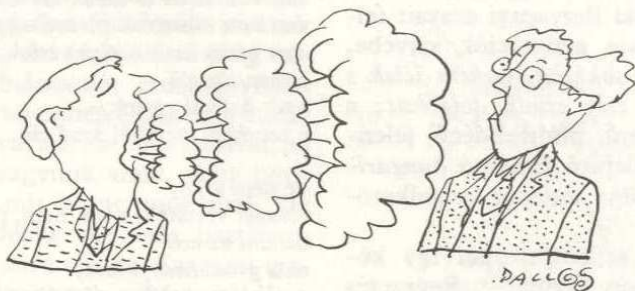
Kézbe adhattuk a Tankönyvkiadónál megjelent két nyelvkönyvünket: a kicsinyek számára írt „Süni kalandjai”-t, ill. az általános iskolás korúaknak készült „Aranyhíd”-at. Mindkettő családi vagy kiscsoportos felhasználásra való, mégpedig elsősorban olyan gyermekek kezébe, akik a magyart mint idegen nyelvet kívánják tanulni. Vonzásuk – a négyszínnyomású kivitelén túl – elsősorban

tartalmukban rejlik: nyelv és kultúra egységében fogant feldolgozásmódjuk és kellő módszertani megoldásuk kedves foglalkozással kecsegtethetik a gyerekeket.

Változatlanul működtek az Anyanyelvi Konferencia bevált intézményei: a balatoni és esztergomi nyári nyelvtanító és magyarságismereti táborok, a fiatalokat fogadó sárospataki ország- és nyelvismereti tanfolyam; a kőszegi gimnázium kétnyelvű oktatást vállaló programja, valamint a bajai angol-magyar középiskolás-találkozó.

A konferencia sűrű programja mellett szabad fórumon vitatták meg a résztvevők azokat a javaslatokat, amelyek a további együttműködés új szervezeti formáira vonatkoztak. Erre nézve már korábban, a hazai sajtóban is megjelent a Nyugaton élő magyarság képviselőinek levele. Ebben kérték a magyarországi és külföldi egyesületek, szervezetek támogatását, hogy korlátozás nélkül valósuljon meg az összmagyarság „szabad és természetes kapcsolata”. Az Anyanyelvi Konferenciát és a Magyarok Világszövetségét „a nyugati magyar testületekkel közösen kidolgozandó alapelvek és gyakorlati tervek alapján független, demokratikus tagszervezetekké kell alakítani” – írták.

Mintegy negyven felszólaló fejtette ki gondolatait arról, milyen legyen az anyanyelvi mozgalom jövője mind szervezetében, mind programjában, hogy a Konferencia értékteremtő intézmény legyen, s műhelye az egyetemes magyarságnak; hogy a szilárd magyarságtudat tevékeny küldetés-tudattá fejlődjen; s hogy a visszaintegrálódás kettős nemzeti tudattal nemzetközi értékűvé és erejűvé izmosodjen. A szenvedélyes eszmecsere nyomán a konferencia elfogadta azt a tervet, hogy mintegy húsz munkatárs dolgozzon ki programot a mozgalom továbbfejlesztésére. Megszületett egy szándéknyilatkozat; ennek első mondata: „Az Anyanyelvi Konferencia autonóm, demokratikus, nemzetközi magyar mozgalomként kívánja folytatni munkáját.”

TÁMADÁSBAN

Szende Aladár

Megújulás felé

LŐRINCZE LAJOS KÖSZÖNTŐ SZAVAI A KECSKEMÉTI KONFERENCIÁN

Tisztelt Konferencia, kedves Barátaim!

Szeretettel, nagyrabecsüléssel köszöntöm mindnyájukat a VI. Anyanyelvi Konferencia megnyitó ünnepségén.

Köszöntöm azokat a régi munkatársakat, akik már sok év óta részt vesznek mozgalmunkban, s szívből örülök annak, hogy olyanokat is üdvözölhetek a mostani találkozón, akik első ízben jelentek meg, jelenhetnek meg az anyanyelvi konferencián.

Köszöntöm Pozsgay Imre államminiszter urat, s köszönöm, hogy meghívásunknak eleget tett; köszönöm Gaborják József tanácselnök úrnak, s rajta keresztül Bács-Kiskun megye és Kecskemét városa vezetőségének, hogy szeretettel fogadtak bennünket, s helyet adtak ennek, az Anyanyelvi Konferenciák eddigi életében talán legfontosabb eseménynek, a mai nappal kezdődő tanácskozásnak.

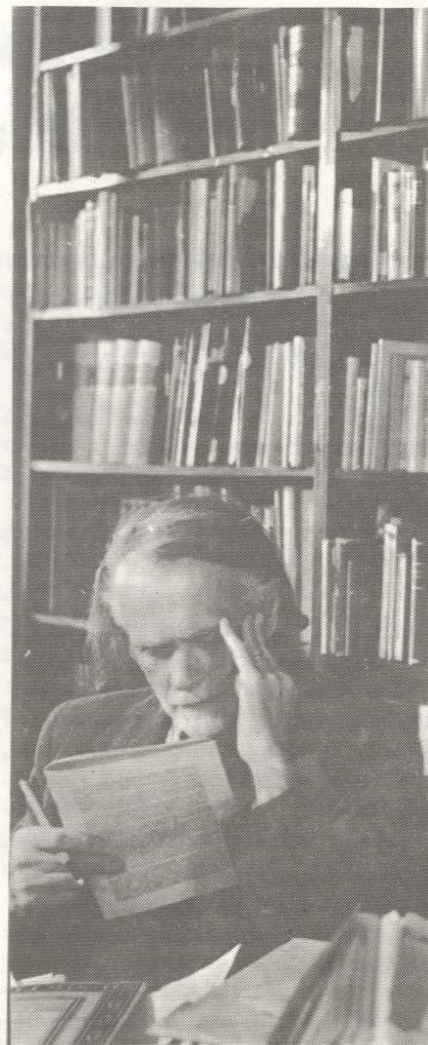
Mozgalmunk életében mindig is fontos volt a 3–4 évenként megrendezett összeövetel, amikor is számvetésre, elszámolásra összegyűltünk – hazaiak és határainkon kívüliek –, hogy eszmét cseréljünk az eredményekről és a gondokról, az Anyanyelvi Konferencia végzett munkájáról és feladatairól.

A mostani alkalom meg kétszeresen is jelentős vállalkozásunk életében. Egyrészt azért, mert úgy is vehetjük, hogy kerek évfordulója van mozgalmunknak. Az idén huszadik életévébe lépett az Anyanyelvi Konferencia: 1970 nyarán ültünk össze először a közösen végzendő munka megbeszélésére. Másrészt pedig – és ez a fontosabb – a mostani összeövetel új korszak kezdetét jelentő momentum az anyanyelvi konferenciák történetében. Olyan időben gyűltünk most össze, amely új lehetőségeket biztosít, kínál számunkra működési területünk eddig csak óhajtott kibővítésében s a munkában részt vállalók körének kiszélesítésében. Nem fejttem ki bővebben, hiszen a következő napokon jórészt erről fogunk majd beszélni, vitázni: milyen új lehetőségeket, feladatokat, kötelezettségeket

jelent az Anyanyelvi Konferencia számára az a hazánkban végbemenő vagy végbement szemléletváltozás, amelynek következményeként ma már hivatalosan, nyilvánosan is foglalkozhatunk a környékbeli államok kisebbségi létben élő magyarságának gondjaival, segíthetjük őket anyanyelvük, magyar kultúrájuk őrzésében, ápolásában. És hogy milyen kapukat tárt ki, milyen új, igazában még föl sem mért lehetőségeket biztosított ez a változás a magyar–magyar kapcsolatokban. Mindez arra kötelez bennünket, hogy rendezzük sorainkat, átvizsgáljuk, mérlegeljük eddig végzett munkánkat, fontosságuk szerint sorra vegyük a jövő feladatait: *mit vállalva, kikkel, milyen módszerrel és – ez sem közömbös – milyen szervezeti formában* dolgozva kezdjük el közösségünk harmadik év-tizedét.

Meg kell hát újítani mozgalmunkat, ez mindnyájuk közös és jogos kívánsága. S ennek a tartalmi és formai, belső és külső megújulásnak a színhelyéül – úgy gondolom – keresve se találnánk megfelelőbbet, mint ez a nagymúltú, a magyar örökség legértékesebb részét mindig őrző, a magyar kultúra legjobb eredményeit érzékenyen felismerő és felkaroló város, Kecskemét. És méltán írhatjuk zászlónkra szimbólumként Kecskemét nagy szülöttjének nevét. Kodály Zoltánét, aki nemcsak a magyar zene nyelvének kutatója, feltárója, hanem a nyelv, a magyar nyelv zenéjének is őrzője volt. Aki a Magyarok Világszövetségében első képviselője volt az anyanyelvi konferencia gondolatának, hűséges és kitartó szószólója a kisebbségben élő magyarságnak. De legfőként: aki Berzsenyi szavait felerősítve veste generációk szívébe, hogy: *Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat*; a megrázó erejű, múltfelidéző, jelen-erősítő, jövőépítő *Psalmus hungaricus* és a *Zrínyi szózata* megalkotója...

Akit 80. születésnapján így köszöntött Illyés Gyula – „Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez” című versével – a kecskeméti színházban:

KODÁLY ZOLTÁN

Föllendül azonnal a karmester pálcá
...

megzendül ami van (ó s fiatal!)
siri mező

majtényi, mohácsi, muhi mező,
anyádért, apádért,
esendő hazádért
ami volt sirba és sárba vesző,
ami volt hősvértől pirosult gyásztér,
egri üszök és drégelyi várfok,
onnan tör elő,
amit hallani vártok –
e zenekari mélyből árad elő.

...
de nem a jaj,
rosszul vártatok, nem, nem, nem a jaj,
hanem az erő
az a gyökérmélyű erő,
az a múlt-táplálta erő mely érted
száll harcba, jövő:
örökös élet.

Baj van Sziszüphosszal!

Mindjárt bevezetőben jelzem, nem a nevével van baj. Azt már a középis-kolás diákok is tudják, hogy ha az idők kódébe vesző görög királyról beszélünk, akkor *Sziszüphosz*-t kell írunk és mondanunk, ha viszont a kimerítő és mégis hiábavaló, eredménytelen munkára akarunk utalni, akkor nem *sziszüphoszi*, hanem *sziszifuszi munka*-t szoktunk emlegetni. Ez így alakult ki, nincs mit rágódni rajta. Vannak más ilyen kettősségek is. A trójai hős pl. *Akhilleusz*, de az alsó lábszár hátsó részén húzódó erős ín neve mégsem *Akhilleusz*-in, hanem *Achilles*-in, sőt valakinek a legsebezhetőbb pontja sem az illető *Akhilleusz*-sarka, hanem *Achilles*-sarka. Azt ellenben, úgy vélem, nem árt felidézni, hogy honnan ered a *sziszifuszi munka* kifejezés. Íme, a megfelelő rész Trencsényi-Waldapfel Imre Görög regék című művéből!

„Abban az időben, amikor Korinthoszt, a híres tengerparti várost még Ephürának hívták, élt itt egy kegyetlen király, Sziszüphosz. Ez a Sziszüphosz, átkelve a korinthuszi földszoroson, gyakran háborgatta támadásával a békeszerető Attikát, s mikor odahaza volt, akkor is kereste az alkalmat, hogy ártson az idegeneknek. Ha vándor vetődött el ide, a gonosz király arra kényszerítette, hogy mossa meg a lábát a tengerben, s egy óvatlan pillanatban a habokba lökte a szerencsétlent, vagy hatalmas kövel zúzta agyon. Végül Athén igazságos királya, Thészeusz bosszulta meg rajta a sok ártatlan életet, s Sziszüphosznak halála után is bűnhődnie kellett: az Alvilág legsötétebb mélységébe, a Tartaroszba került, hogy ott időtlen időig egy kősziklát gördítsen fel a hegytetőre, de hiába verezte, a kőszikla mindig visszagördül a lejtőn.”

Ez tehát a *sziszifuszi munka*! E kifejezéssel az olyan gyötrelmes, kimerítő, szakadatlan fáradozást szoktuk megjelölni, amely ráadásul még teljességgel hiábavaló, eredménytelen is. Ilyen értelemben élünk e formulával s magával a *sziszifuszi* jelzővel, ha tisztában vagyunk azzal, hogy honnan ered, mit jelent, mire utal. De nem mindenki van vele tisztában, legalábbis nem eléggé. Szavaim igazolására bemutatok néhány példát a legutóbbi évek sajtójából. Úgy érzem, tanulságosak, még ha nem vi-

lágrengetők is a belőlük levonható következtetések.

Kezdjük egy aforizmával! A Somogyi Néplapban volt olvasható néhány éve ez a bölcsesség: „Nincsenek haszontalan erőfeszítések. Sziszüphosz legalább izmait fejlesztette, amikor felgurította a hordót a hegyre.”

Kétségtelenül szellemes ez a Roger Caillois francia írótól származó mondas, de mint látható, van egy kis szépséghibája. Sziszüphosznak valóban – azaz hogy a mítosz valósága szerint – nem hordót, hanem egy hatalmas kősziklát kellett újra meg újra felgördíteni a hegytetőre. Mint ahogy – ugyancsak a görög mitológia szerint – rablóportyáin ő is kövekkel verte agyon az Attikába tartó utasokat. Többek között ezekért a gaztetteiért kellett bűnhődnie. Hogy az idézetben miért lett a kősziklából hordó? Csak találgatni tudok. Talán azért, mert Diogenészt, az ókori bölcselőt csakugyan hordóval szokták ábrázolni, sőt nemegyszer hordólakónak nevezik. Más kérdés, hogy bár ő nem mitológiai, hanem valódi, történelmi alak, az ő esetében sem jogos a hordó emlegetése. Csupán ellenlábasai, az ő puritán nézeteivel egyetérteni nem tudók kapcsolták hozzá személyéhez a hordóban lakás mozanatát.

Gondom van a *sziszifuszi béklyó* kifejezéssel is. Az Élet és Irodalomból való ez a mondat:

„Míg egyfelől valami *sziszifuszi béklyó* tart vissza minden »hivatalos« megnyilatkozást attól, hogy teljes, átfogó és egyértelmű legyen, másfelől nincs olyan megnyilvánulás, amelyben a tamaskodók... fel ne fedezné-

nek egy félreértelmezhető, félremagyarázható félmondatot.”

Természetesen nem a *béklyó* szóval van itt baj. Az itt nyilvánvalóan átvitt értelemben, megkötöttség, nyűg, gátló körülmény jelentésben fordul elő, s ilyenképpen nagyon jól ide is illik. Magáról Sziszüphoszról azonban nemigen mondhatjuk el ugyanazt. Nagy igyekezettel meg lehetne ugyan magyarázni szerepeltetését, de azért nem kétséges, hogy kilóg ebből a mondatból. Alighanem szerencsésebb lett volna *sziszifuszi béklyó* helyett *roppant súlyú béklyó*-t vagy csak önmagában *béklyót* emlegetni. Akkor nem készítené bennünket a mondat fölösleges, meddő töprengésre.

A sorban most következő példa a Magyar Nemzet egyik cikkéből való:

„Egyáltalán nem tűnik *sziszifuszi vállalkozásnak* azt sem keresztülvinni, hogy első lépésként az egészségügyi és az oktatási intézményekben senki ne dohányozzon.”

Hogyhogy nem tűnik *sziszifuszi vállalkozásnak*?

Sziszüphosz talán önként vállalkozott arra, hogy újra meg újra megpróbálja felgördíteni az iszonyú súlyú kősziklát a hegytetőre? Ezúttal ismét inkább békén kellett volna hagyni a gonosz tetteiért örök vezeklésre kárhoztatott, hajdani királyt, s *sziszifuszi vállalkozás* helyett jobb lett volna *reménytelen, kilátástalan vállalkozás*-ról írni.

Utolsó példám a nyelvi furcsaságokra is gyakran felfigyelő, jónevű fordítónak, Balabán Péternek köszönhetem. Idézek a tőle kapott le-
vélből!

„A fordítás Balabán Péter *sziszifuszi munkája*», mondotta 1987. november 29-én délután a Kossuthadón a Henry James Egy hölgy arcképe című regényéből készült rádióváltozatot bevezető és méltató író, illetve irodalomtörténész. Ha valóban *sziszifuszi*, azaz kimerítő, de eredménytelen, hiábavaló lett volna a munkám, akkor regényfordításom, amely már eddig három kiadást ért meg az Európa Kiadónál, aligha szolgálhatott volna még rádióváltozat alapjául is. Talán *gigászi*-t akart mondani, ami persze enyhe túlzás, de szintén görög eredetű, s még mindig jobban ideillik, mint a *sziszifuszi* jelző. Persze, korántsem nehezebbek ezért, hiszen a meleg hangú bevezetőből világosan kitűnt, hogy a méltatót a jóindulat vezérelte.”

Jó szándék ide, együttérzés oda, azért itt is vonjuk le s jegyezzük meg a tanulságot; ezúttal azt, hogy a *szis-*

SZISZIFUSZI ROBOT

szifuszi munka kifejezéssel akkor táncos élni, ha a tevékenység, amelyről szólunk, semmit érő, haszontalan, nem pedig sikeres, eredményes, mint ez utóbbi esetben. S most, a példafel-sorolás végére érve kikívánczik belőlem még egy megjegyzés, egy záró gondolat, végső tanulságul. Mindnyájan tapasztaljuk, hogy a műveltségismény átalakulóban van. Az ún. klasszikus műveltség bizonyos elemei mindinkább háttérbe szorulnak, elhalványulnak, majd idővel ki is hullanak tudatunkból. Természetes folyamat ez, nincs mit sajnálkoznunk

rajta, ez az élet rendje. Míg Berzsenyi Dániel verseit alig több mint másfél évszázada még bátran népesíthették be *Khariszok*, vagyis a báj istennői és *Korübantok*, azaz Kübelé istennő zajos fegyvertáncot járó papjai, s míg a megneméztetés veszélye nélkül bukkantak fel költeményeiben minduntalan olyan mitológiai hősök, mint *Philemon*, *Thétisz*, *Ganümedész*, *Lükurgosz*, *Danaé* vagy a városalapító *Paphosz*, addig napjainkban már nemegyszer gondot, nehézséget okoznak számunkra a görög ideálok vagy akár a különféle bibliai alakok,

ha hirtelen, váratlanul toppannak elénk. „Nincs mit sajnálkoznunk rajta, ez az élet rendje” – írtam az imént. Csakugyan így van. Nemegyszer azonban mégis úgy érzem, túlságosan előreszaladtunk a felejtésben. Egy-egy hibás forma, torzult változat hallatán vagy olvastán az a benyomásom – és talán nemcsak az enyém –, hogy ez már nem az élet rendje, hanem az írástudó mulasztása. Ez ellen pedig küzdenünk kell. Nem *sziszifuszi*, de kitartó, lankadatlan munkával.

Grétsy László

Itt a körömers ideje...

Anyanyelvünk szeretete, szépségének dicsérete, a sorsáért való aggodalom évszázadok óta tárgya a magyar költészetnek. Ma is az, talán még inkább, mint valaha.

A hatvan esztendősi erdélyi költő, Kányádi Sándor „Sörény és koponya” című verseskötetét forgatom, s azt gondolom, hogy a „nyelvében él a nemzet” és „a nyelv ma néktek végső menedéktek” alig-alig jutott még ilyen hitelesen, ilyen szívszorongatóan, ilyen testetlen egyszerűségében is magas művészi fokon kifejezésre, mint Kányádi verseiben.

Olvassunk el közülük néhányat együtt.

Az egyikben (a Viseltes szókkal címűben) így ír:

vannak vidékek ahol csak így lehet
megmaradnunk ha kezemből a kezéd
és a viseltes szónak is hamva van
ha félárnyékban s ha nem is boldogan
száráthoz szél és süthet hevet a nap
míg a harmatból egy csöppnyi megmarad

Vigyáznunk kell hát a „viseltes” szavakra is, el ne vesszék hamvukat, el ne veszelődjének. Őrizni, ápolni kell őket minden körülmények között, Mikes Kelemenként a Márványtenger partján, Rodostóban, a sok-sok Rodostóban –, Zágont nem feledve. Ahogy a költő az öreg iskolát köszöntő versében írja:

halálunkig halljuk a csengőt
nyelvünk magányos
márvány-tenger partján
milliom rodostóban
zágont

Mert lehet olyan idő is, amikor

már csak a szavak maradnak meg az embernek:

Kertet s virágot,
csak szavakból, szavakkal
Nem maradt másod

– írja egyik kis háromsorosban, amelyet – Kosztolányi szavával – „körömers”-nek nevez. Körömers, mert az ember a körmére is feljegyezheti; ráfér, rövid, három sorból álló vers, és mert a félelem és szorongatottság is kikényszeríti ezt a műfajt. Mert ide lehet írni, s a körömers, lesz hely újabb verseknek.

Teleírtam már
mind a húsz körömers sőt a
fiaimét is.

Kinövi majd a
körömers a verset és még
holtom után is
lesz hova írnom
legalább jó egy hétig
ha minden jól megy.

Döbbenetes víziók, döbbenetes szimbólumok.

Az anyanyelv sorsáért aggódó költő egy másik ilyen körömersben – meglepő módon – egy hangtani, fonetikai jelenségről beszél. Azért meglepő módon, mert a magánhangzók megrövidülését, amely az erdélyi nyelvjárásokban igen sokfelé mutatkozik, nem nagyon szokták szóvá tenni. Íme:

Áthasonulnak
lassan a hosszú hangzók:
janicsárulnak,
de a csé, a gyé
s még jónéhányan, akár
az egri védők.

Pátoszatlanságában, eszköztelenségében költői és hiteles ez a vers. Ahogy éppen pátoszatlanságával megragadó, megrendítő a Csángó passió is. Szinte gyermekversként gügyögő, játékos négy sorral kezdődik, fokozva a rákövetkező, befejező két sor hatását, amely értelmet ad az egésznek:

elmennek a harangok
minden nagypénteken
rómába mennek
odamenegetnek

s ott felejtik
a nyelvünket

Mint említettem, Kosztolányi szava a körömers. Egyik – elcsüggedt – íróársának írja: „Ha... nem lehet máshova verset írnod, csak a körömersre, teremts egy új műfajt, melyet körömers területe határoz meg, s ha a vágy, mely létrehozta, igaz és bensős, biztosítalak, hogy a körömers-rövidesen halhatatlanná fog válni és te is halhatatlanná leszel általa.”

A körömers sorsát, jövőjét jól sejtette Kosztolányi. Halhatatlanná vált ez – Kányádi költészetében. Mert most kényszerítette ki az idő s a történelem.

Erre utal Kányádi a „Sörény és koponya” kötet „Körömers” ciklusának első versében:

Itt a körömers
ideje, Kosztolányi!
Körömersakadtig.

Lőrincze Lajos

Ki ne mondott volna már efféle üres szót, szölamot beszélgetés, tárgyalás közben vagy valamilyen közéleti megbeszélésen? Előfordulnak ezek baráti beszélgetésben éppenúgy (*Na mondd már!; Na és akkor!*), mint hozzászólásainkban (*Csak azt szeretném mondani...; Csak egy mondatot engedjenek meg*), a szebbik nemmel való kapcsolatainkban (*Milyen könnyedén táncol!; Jó a frizurája*) vagy egy-egy találkozás alkalmával, ha hirtelen nem tudjuk hová tenni az illetőt (*Szép időnk van; De sokat késett ez a villamos, vonat stb.*).

Csak néhány helyzetet és példát kiragadva is látjuk, hogy közhelyeink-et az egyik oldalról a gondolat nélküliség jellemzi, a másik oldalról pedig a kapcsolat fenntartását szolgáló funkció. Az említett és a következő szölamok túlnyomó részben üresek, nem hordoznak kézzelfogható tartalmat, mégis milyen jó szolgálatot tesznek minden esetben, ha zavarban vagyunk, ha időt akarunk nyerni. Ha az időnyerés mindig a gondolkodást szolgálja, nem is igen volna bajunk e fordulatokkal, csak hát igen gyakran nem ez a helyzet, hanem a megszokás, a divat, a mondanivaló hiánya lappang a szavak mögött.

Évtizedek óta jellemzik nyilvános megszólalásainkat hivatali, hivatalos szavak, fordulatok s ezekkel együtt gyakran a mellébeszélés, semmitmondás. Az utánpótlás kimeríthetetlennek látszik: *lakossági szolgáltatás* (eh. *szolgáltatás*), *magánéros építkezés* (eh. *egyéni vagy magánépítkezés*), *megyei szinten, vállalati szinten* (a *megyében, a vállalatnál*), *sorrendben a harmadik vetélkedő* (a *sorrendben fellesleges*), *megrendelésállomány* (*megrendelések*), *kertészeti kultúrát folytató gazdaságok* (*kertészetek vagy kertész gazdaságok*), *tényleges cselekedetek, valós lépések, a megye felelős vezetői* (a *tényleges, valós, felelős törölhető*); *Olyan meghibásodás, amely vízfagyással járt, három helyen következett be* (*A fagyás három helyen okozott kárt*); *hiánypótló tevékenységet folytatunk* (*hiánycikkkel foglalkozunk*); *Jelenleg a tanácstörvény a tanácsokat teszi felelőssé a szolgáltatási igények kielégítéséért, ugyanakkor ennek érvényre juttatásához eszközrendszert nem rendel hozzá (...felelőssé a szolgáltatásokért, de pénzt nem ad hozzá)*.

Nem a lényegét bíráljuk, ha csak egyes szavak agyonhasználását vagy a körülményes fogalmazást tesszük

„Ez van”

szóvá; ezeknél sokkal nagyobb baj, hogy többnyire homályban marad a gondolat, a felelősség elkenődik. Miként a személytelen fogalmazás a fő hibája ezeknek a szerkezeteknek: *nem történt előrelépés, a hiányosságok megállapításra kerültek*. (Az utóbbiban még a *hiányosság* is ködösít, mert jelenthet hibát, mulasztást, bűnt, botlást stb.)

A közhelyeknek egy másik csoportjában szakmai vagy szakszókát találunk; ezekkel minden bizonnyal hozzáértésünket, beavatottságunkat kívánjuk kiemelni vagy inkább fitogtatni. – Hogyan, miért minősülhet közhelynek egy-egy szakszó? Nem ellentmondás ez az állítás? – Nem, mert olyan szakszóról van szó, igen gyakran ráadásul idegen szóról, melyeket divat, sikk használni, nem törődve vele, hogy értik-e őket hallgatóink, esetenként azzal se gondolva, hogy használóik értik-e őket. Márpedig, ha homályba burkoljuk a mondat egy részét s vele esetleg az egész mondatot, megszakítjuk a kommunikációs láncot.

Az *árszínvonal* egyszerűen ár; tehát: *Jóval magasabb árszínvonalon kerülnek értékesítésre ezek a gépek* – egyszerűen: Ezeket a gépeket *magasabb áron adjuk el* (*értékesítjük*). A *bekerülési költség* = költség, a *pénzügyi források* = pénz, a *hírblokk* = hírek (Ennek a *hírbloknak* a végén...). A köznyelvben zavarnak az efféle szakmai, (ál)tudományos szavak, kifejezések: a háztartási munkára fordított *társadalmi időalap* (= idő), a *vállalatok költségérzékenysége* is hatni lehetne (a vállalatok jobban érzékelnék a költségeket); a *csatornaellátottságba bevont lakások* (*csatornázott lakások*); *Miért nem lehet a műszakpótlék vonzatát üzemegegyési szinten kigazdálkodni?* (Miért nem lehet a *műszakpótlékot* az *üzemegységben kigazdálkodni?*); A háztájit finom *indikátornak* (azaz: *jelzőnek*) tartják; Mi a nők hatalmas tömegének eddig egyetlen lehetőségét kínáltunk, a *szocializált szférában való teljes munkaidős foglalkoztatást* – azaz: Mi a nők hatalmas tömegének

JELZÉS A MUNKAHELY FELÉ

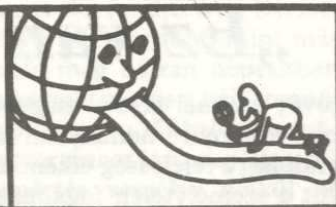
eddig csak 8 órás (*állami, szövetkezeti*) *munkahelyet* kínáltunk.

Az a görcs, hogy minél szakszerűbbnek, tudományosabbnak látszunk, egyre-másra szüli a nominális formákat, az erőltetett névszói kapcsolatokat, összetételeket: *költségérzéketlenség, fejlesztésiforrás-hiány*, a rendszeresen *végzett szolgáltatásnyújtás*, a sportlap *mérközéstudósítása*, a felnőtt gyerekek *otthonteremtése* az egész család összefogása sem elég. Hogy a hivatalnak, a szakmának, a termelésnek szüksége van szakszavakra, senki se tagadja; ha ilyeneket alkotnak, jól teszik. De azal már nem lehet általában egyetérteni, hogy a köznyelvet, a közéleti nyelvet ilyenekkel terheljék, a gondolatok megértését effélékkel nehezítsék vagy gátolják. A *költségérzéketlenség*-et inkább felbontanám (pl. *nem elég takarékos*), ugyanígy a következőket: a *fejlesztési pénzek* vagy *összegek hiánya*, a *mérközésről* szóló *tudósítás* a sportlapban, az egész család összefogása szükséges, *hogy a felnőtt gyerekek otthon teremthessenek*; a rendszeresen *végzett szolgáltatásnyújtás* pedig egyszerűen: *rendszeres szolgáltatás*.

Frázisok és közhelyek használatának talán a leggyakoribb oka nyelvi divatok csábítása. Hogy mitől válik divatos, felkapottá egy-egy szó vagy fordulat? – Nehéz pontosan megmondani. Az egyik oka lehet az újság ingere, a nyelvi forma újszerűsége; de alighanem a nyomában jár a kényelem, az utánzásra való hajlam. Hosszabb ideje „virul” a *jelen pillanatban, per pillanat, és sorolhatnám, odafigyelés, maradéktalan(ul)*; újabb keletű az *egyfajta, nagyságrend, példáulerejű, kiüresedett, szembeesül a valósággal, lépéshátrányban van*.

A közhelyek használatának mindig az a vége, hogy a szó, szó szerkezet, mondat üressé válik, alig marad funkciója, már nem is jelent semmit: *sorrendben* a harmadik kiállítás. Többen szölamok *figyelemfelkeltő céllal* arról, hogy... Mit mutatnak az építőiparra *vonatkozó adatok* 1975-ig visszanyúló *adatsorai*? – Ezekben a megjelölt részek a mondanivaló csorbítása nélkül elhagyhatók. Korszerűnek vagy nagyon hivatalosnak tarthatta szerzője a következő mondatokat: *A tűz okával kapcsolatban szikrát jelölt meg; Jelzést a munkahely felé nem alkalmaztak. Egyszerűen: A tüzet szikra okozta; A munkahelyet nem értesítették.*

Bencédy József

Egy örökzöld téma új hajtásai

Nyelvművelésünk örökzöld témája a szakadatlan figyelmeztetés a birtokos jelző *-nak/-nek* ragjának indokolatlan elhagyása miatt. Ez a hiba napjainkban a mondat szerkesztésnek szinte a leggyakoribb fonásává nőtte ki magát, minden küzdelmünk ellenére. Típusairól igen jó összefoglalást írt néhány évvel ezelőtt Kemény Gábor, „Nak-nak nélkül” címmel, a Magyar Nemzetnek – azóta már elsovdadt – Anyanyelvünk rovatában (1981. december 13.). Manapság azonban olyan típusú hibák is felűltek a fejüket, amilyenekre korábban nem vagy alig figyeltünk fel.

Azt már sokszor tanácsolták nyelv-művelőink, hogy lehetőleg ne hagyjuk el a *-nak/-nek* ragot az olyan birtokos jelzőkről, amelyek maguk is megkapják a birtokos személyjelet (nemcsak a birtokszavuk); ez ugyanis rossz hangzást okozhat. Például Ben-cédý József „Nyelv-művelő tanácsok” című könyvében, amely bő összefoglalást közöl témánkról, joggal rója meg az efféle birtokos szerkezeteket: *látogatása célja, könyve tárgya* (helyesen: *látogatásának a célja, könyvének a tárgya*). Ha azonban ez a birtokos személyjel nem egyes számú (*-a/-e, -ja/-je*), hanem a többes számot jelölő *-i*, már nemcsak a jóhangzást, hanem az érthetőséget is veszélyezteti az, aki mellőzi a *-nak/-nek* ragot.

A minap többször is neki kellett rugaszkodnom a Rádióújság egy mondatának, mire sikerült megértenem. Így hangzik: „Mrs. Capper, az idősödő özvegyasszony igazán nem számított arra, hogy éppen a születésnapján keveredik *munkaadói házassági vitájába*” (Rádió- és Televízióújság 1989. 32. sz. 12). A bajt a *munkaadói* szó okozza, amelyet jó darabig melléknévnek, a *munkaadó* szó *-i* képzős származékának érez az ol-

vasó (pl. *munkaadói jog, munkaadói nyilatkozat*), míg végre rájön, hogy nem *munkaadói házasságról*, illetőleg nem *munkaadói vitáról* van szó, hanem egészen másról. Az *-i* toldalék ugyanis itt nem melléknévképző, hanem a birtokos többségének a jele; vagyis az újságíró ezt akarta mondani: „Mrs. Capper ... éppen a születésnapján keveredik *munkaadóinak házassági vitájába*”. De ha ezt akarta írni, miért nem tette ki a félreértést egy csapásra kiküszöbölő *-nak* ragot, miért hagyta kétségek között az olvasót?

A baj azonban tovább fajulhat: a *-nak/-nek* elhagyása legújabbban már nem csupán az érthetőség ellen vét, hanem a magyar nyelvnek egyik alapvető grammatikai szabálya ellen is.

Szép szóval

Lapunk 1989/2. számában H. Nagy Erzsébet A sajtóban tükröződő nyelvi változásokról című írásában a napilapokban megjelenő nyelv-művelő rovatok között megemlítette a „legfiatalabb”, a Népszava-beli *Szép szóval* rovatot is.

Rovatunkat – mivel ezt indulásakor elmulasztottuk – most szeretném jobban bemutatni.

Általában három gépelt oldalnyi szöveget közölhattunk, de gyakran négy-, sőt ötoldalnyi írás is megjelenhetett a rovatban.

A nagyobb terjedelemnek köszönhetően egész kis esszék láthattak napvilágot, legkitűnőbb nyelvészprofesszoraink tollából. Rovatunkban szó esett szinte mindenről, ami a nyelv-művelés tárgykörébe tartozik. Bár a cikkek sok-sok példát közöltek, a forrást sohasem jelölték meg, mert a Népszava „íratlan szabálya” ezt megtiltotta.

Szépírók is megszólaltak, sajnos csak ritkán.

Köztudomású, hogy a *-nak/-nek* rag elhagyható a birtokos jelzőről, de nem mindig. Egyaránt mondhatjuk: *Pistának a könyve* és *Pista könyve*. Ha azonban nem tesszük ki a *-nak/-nek* ragot, nem tehetjük ki a névelőt sem. Nincs tehát ilyen birtokos szerkezetünk: *Pista a könyve*.

Nos, mostanság sokan erről a szabályról is megfeledkeznek: elhagyják a *-nak/-nek* ragot, s mégis kiteszik a névelőt. A hibát az sem mentheti, hogy a hosszabb mondat szerkezet egy pillanatig eltakarhatja előlünk, azt az illúziót keltve, hogy a névelő nem is a birtokszóhoz tartozik.

Grétsy László, aki „Szaknyelvi kalauz” című könyvében részletesen ír a birtokos jelző *-nak/-nek* ragjának használatáról, alkalmasint először figyel fel az említett hibára, megróván a következő mondatot: „A szőlőgyűjtő ciszterna a jövő évre tervezett módosításával ... az etetés ... mechanizálható” (Szaknyelvi kalauz. 1964. 210–211.; helyesen: *a szőlőgyűjtő ciszternának a ... módosításával*).

Az ilyen hibák azóta felszaporodtak. Íme néhány példa: „csakis szervezett intézkedésekkel csökkenthető az ifjúsági sportolók a megyéből történő kiáramlása” (Népsport 1981. szept. 3. 6.; helyesen: *az ifjúsági sportolóknak a ... kiáramlása*); „Nagy figyelemmel olvastam Csákváry Margit a zajról szóló írását” (idézte: Édes Anyanyelvünk 1983. 3. sz. 5.; itt tettem először szavát – más

Az idők folyamán sok minden (például papírhány, „átszervezés”) miatt rovatunk terjedelme kétoldalnyira zsugorodott. A kisebb terjedelem másféle megfogalmazást kíván, de még így is, a havi nyolc gépelt oldal terjedelemmel, az egyik „legtestesebb” rovat a *Szép szóval*.

Az eltelt négy esztendő nem kevés idő. Sajnos búcsúznunk kellett az „alapítótagok” egyikétől, Martinkó András professzortól; nagy veszteség Szentkuthy Miklós halála is. Az író Szombathy Viktorra is munkatársunkként emlékezünk. *Banó István* professzor is szerzőnk volt – ha csak egy írás erejéig is.

A nyelv-művelést tágabban értelmezve – akárcsak az Édes Anyanyelvünk, bevonva a nyelv világát, a szakmai híreket, a nyelvi magatartást és más fontos kérdéseket is – szeretnénk bővíteni a rovatot. Ehhez persze továbbra is sok jó szerzőre van szükség.

Sebestyén Ilona

összefüggésben – ezt a hibatípust; helyesen: *Csákváry Margitnak a zajról szóló írását*); „Részletek Nemes Nagy Ágnes a Kossuth Klubban megtartott szerzői estjéből” (Rádió- és Televízióújság 1983. 15. sz. 25.; helyesen: *Nemes Nagy Ágnesnek a ... szerzői estjéből*).

A televízióban hallhattuk: „Bemutattuk a *Minikrónikák A nevetségesség című epizódját*” (I. műsor, 1981. júl. 4.; helyesen: *a Minikrónikáknak*

A nevetségesség című epizódját). A rádiónak „Magyarán szólva” című adásában Grétsy László ezt az idevágó, újabb példát hozta fel: „megkezdik a *Közraktár utca a Bakáts utca és a Boráros tér közti szakaszán az útpálya aszfaltozását*” (1982. nov. 20.; helyesen: *a Közraktár utcának a ... szakaszán*).

Az ilyen szabálytalanul és bonyolultan fogalmazott mondatoknak az lehet a sorsuk, hogy a szerkesztő vagy

a nyomdász sem érti meg őket, s ezért vesszőt tesz a birtokos és a birtok közé, ahova pedig nem volna szabad. Ezáltal a mondat végleg érthetetlené válik; pl.: „*A kikötőt elzáró tengerszoros, a várossal szemközti partján áll [a] Kultaranta nevű villa, mely a mindenkor finn köztársasági elnök nyári rezidenciája*” (Turista Magazin 1989. 7. sz. 32.; helyesen: *A ... tengerszorosnak a ... partján*).

Rácz Endre

BMV-leves és társai

Hajlandók vagyunk azt képzelni, hogy a mozaikszókat íróasztal mögött, hosszas tollrágcsálás közben találják ki. Ennek az lehet az oka, hogy a mozaikszók többsége hivatalos célból keletkezik (pl. egy gyár hosszú nevének jó hangzású rövidítésére). Mozaikszók azonban nemcsak gyárakat, vállalatokat, intézményeket és termékeket jelölhetnek, hanem hétköznapi fogalmakat, történeteket is. Az ilyen mozaikszókat már semmiképpen sem tekinthetjük hivatalosaknak.

A hivatalos mozaikszók népivé válása talán azzal kezdődött, hogy egyes mozaikszóknak egyszerre több jelentést is tulajdonítottak: létrejöttek a homonim mozaikszók. Ilyen a *vb* vagy *vébé* (= végrehajtó bizottság és világbajnokság), a *pb* vagy *pébé* (= pártbizottság, politikai bizottság, esetleg propán-bután). A *BNV* eddig kizárólag a Budapesti Nemzetközi Vásárt jelentette, ám az utóbbi időben egyre gyakrabban alkalmazzák a Bős-Nagymarosi Vízlépcső jelölésére – és gyakran csak a szövegkörnyezet igazítja el az olvasót.

Csoportnyelvi szinten is alkothattunk mozaikszókat! A diáknyelvből már régen följegyezték a *BMV-levest* (= bele minden vacakot!). Az elmúlt nyáron híradástechnikai szakközépiskolások körében voltam. Tőlük hallottam: – *Káhás lett a vezetékek (káhás azt jelenti: kontakthibás)*. Szókincsünkben szakmai mozaikszónak számít a *NYÁK*, azaz nyomtatott áramkör. Ennek mintájára alkották tréfás célzattal a *BÁK*-ot, azaz bonyolult áramkört. Nagyatádon a leszerelő katonák két nevet mondanak gyakran: *VILMA* és *IRMA*. Azért írtam csupa nagybetűvel, mert e nevek mögött további jelentés húzódik meg; mozaikszóknak tekintik őket. *VILMA* =

Végre itt a leszerelés, megyek anyám!; *IRMA* = Itt rohadsz meg Atádon!

Ezt a csoportnyelvi mozaikszót fölfoghatjuk népetimológias változatnak is. Létezik egy közismert név (*Vilma* vagy *Irma*), s ezt mozaikszónak tekinti a tréfálkozó nyelvtudat. A *tréfás mozaikszófejtés* kiterjed a valódi mozaikszókra is: szokás ezeknek is más jelentéseket tulajdonítani. 1988-ban az év egyik vicce ez volt: – *Mit jelent a MÁV és a MÁVAUT rövidítés? – MÁV = Még állásunk van; MÁVAUT = Még állásunk van, úgy tudom.*

Az *MN* rövidítés a katonák ruháján a Magyar Néphadsereg jelzése. Katonáktól hallottam, hogy az *MN* másik jelentése: *Mindent a nőkért!*

Az *URH* (= ultrarövid hullám) ugyancsak két jellemző dolgot jelent: *URH-sáv* a rádiózásban, *URH-s* kocs, azaz rendőrautó. De létezett egy ilyen nevű rockegyüttes is, ők ezt értették rajta: *Ultra Rock Hirügynökség*. Nemrég olvastam Kishonti István írását az *URH* rádiósávról, amelyben sokféle tréfás magyarázatot is adott e sáv jellemzőire: *unalmas, rekedt hang; újabban rosszul hallok; utcai riadó haszonjármű; utolérhetően ritkán hallható hangzás* stb.

BMV-LEVES: BELE MINDEN VACAKOT

És még mindig nem ért véget a tréfás mozaikszófejtők fantáziája. A közértelem jelölő *ABC* a Futrinka utcában ágas-bogas centrumot jelent. A kabaréban hallottam a *vgmk* mozaikszó (= vállalati gazdasági munkaközösség) félremagyarázását: *valamit gógyisok mindig kitalálnak*.

A mozaikszóalkotás általánosnak mondható a hivatalos és a köznyelvben egyaránt. Csoportnyelvi szinten is megjelenik. Azt mondhatjuk, hogy beépült a nyelvi képességek (kompetencia) közé. S létezik egy fordított változata is, a mozaikszófejtés, amely tréfás, népetimológias jelentést tulajdonít a mozaikszóknak, s ez egyúttal a városi folklórnak is sajátos humorforrása.

Balázs Géza

Is-is

A barkochba-játékban a többszöri előfordulásra vagy több fogalom egyidejű számításba vehetőségére utal a játékvezetőnek *is-is* válasza. Itt – a címben – arra célok vele, hogy bizonyos nyelvi jelenségek összefüggnek, a gyökerek nemegyszer azonosak.

Korábban szó esett már a kötőszavakról; arról is, hogy a megengedő mellékmondatokban a teljes nyelvtani állítmány után elhelyezkedő *is-t* sokan akkor is hátradobják, ha a mondat nem ilyen jellegű. A témát újra meg újra időszerűvé teszi a bosz-

szantóan hibás gyakorlat: lassanként az *is* kötőszó helytelen használata kezd divattá válni. Ha nem így volna, nyilván nem találkozhatnánk még vezércikkben is ilyen mondatokkal: „A fővárosi háziasszonyok nemcsak befőzik, hanem *leszedik is* a gyümölcsöt”. (Holott valójában: nemcsak befőzik, hanem le is szedik!)

Sokszor egymástól teljesen függetlennek látszó hibák között is fel lehet fedezni az összefüggést: úgy hiszem, hogy az *is* helytelen szórendbe illesztése ugyanarról a töről fakad, mint a görcsös ragaszkodás az igekötős szavak egybeírásához.

Amikor a történész nagy-tudományosan így ír: „...*amely tény valószínűleg a népek nagyobb kulturáltsági fokától nem elválasztható*”, nyilván azt hiszi, hogy az igekötő a tőszótól szintén „nem elválasztható”. (Magyarul: nem választható el.)

Aki így ír, az nem akarja tudomásul venni, hogy nyelvünk nagy szeretettel állít vagy tagad, de nem kedveli azt a bűvészmutatványt, amely feleslegesen varázsolja jelzős szerkezetűvé az állítmányos mondatot. Az a nyelvi érzéketlenség, amellyel „nem megállapítható felelősségről” szól, vagy amellyel „nem megjelenő sportvezetőt” emleget a fegyelmi tárgyalásról tudósító riporter, testvérformára lel az *is* kötőszó henye használatában. Itt is, ott is azonos az indíték: a tiszta hallás hiánya, amely a szórend felforgatásához vezet.

Hogy nem erőltetett párhuzamról van szó, azt egy régebbi példa bizonyítja. Ugyanaz a külügyi kérdésekkel foglalkozó szerző fogalmazta a következő két mondatot: „összefüggő eszmerendszer, amelyre *odafigyelni kell*” (helyesen: amelyre oda kell figyelni); és: „új üzemet rendezett be Párizs környékén, de *mire elkészült, már elavult is*.” (Helyesen: de mire elkészült, már el is avult.)

Az újabb hírlapi anyagban is találhatunk hasonló példát. Azonos a szerzője a következő két mondatnak: „a feladatok bonyolultsága *nem leegyszerűsíthető*” (helyesen: nem egyszerűsíthető le); és: „sietetnénk az eseményeket, de *vissza-fognánk is*” (helyesebben: de vissza is fognánk).

Egyszóval: *is-is*. Azonos gyökerű hiba az igekötők görcsös összeragasztása a tőszóval és az *is* kötőszó divatózó hátradobálása. Kerüljük el az egyiket is, meg a másikat is.

Tiszaváry Ervin

Balázsolás

Nem minden vidéken volt korábban sem ismeretes a *balázsolás* szó – a Tiszántúlról magam sem ismerem –, mostanában meg – úgy sejtem – még ritkábbá válik a használata. Az minden különösebb utánajárás nélkül is látszik, hogy a szó a *Balázs* keresztnév -ol képzős származékának -ás végű továbbképzése. Hogy most már mit jelent, és hogyan jött létre ez a sajátos képzett forma, azt – a szépirodalom, a költészet szintjén – jól megvilágítja Babits Mihálynak talán a legmegindítóbb verse, a hasonló című „Balázsolás”:

Szépen könyörgök, segíts rajtam szent Balázs!

Gyermekkoromban két fehér gyertyát tettek keresztbe gyenge nyakamon

s úgy néztem a gyertyák közül, mint két ág közt kinéző ijedt őzike.

Tél közepén, Balázs-napon szemem pislogva csüggött az öreg papon, aki hozzád imádkozott fölémhajolva, ahogy ott térdeltem az oltár előtt, kegyes szokás szerint, s diákul dűnnyögve, amit sem én s ő se jól értett. De azért te meghallgattad és megóvtad gyermeki életem a fojtogató torokgyíktól s a veszedelmes mondulák lobjaitól, hogy fölnöven félé száz évet megérjek, háladatlanul, nem is gondolva tereád.

Tehát a *balázsol* ige azt a katolikus egyházi szertartást jelenti, amelynek során február 3-án, Balázs napkor, a költő által leírt módon könyörögnek Szent Balázshoz, a gyermekek védőjéhez, hogy őrizze meg őket a torokgyíktól, a torokbajoktól.

Nem hallgathatjuk el, hogy a már nagyon beteg és gégeműtét előtt álló férfi Babits a vers további részében ismét annak a Szent Balázsnak a se-

gítségét kéri kétségbeesetten, akinek a pogányok elvágta a torkát:

Mert orv betegség öldös ime engemet és fojtogatja torkomat, gégem szűkül, levegőm egyre fogy, tudom zihál, s mint aki hegyre hág, mind nehezebben küszva, vagy terhet cipel

kifulva, akként élek én örökös lihegésben. S már az orvosok kése fenyeget, rossz nyakam föl vágni, melyet hajdan olyan megadón hajtottam gyertyáid közé, mintha sejtettem volna már... Segíts, Balázs!

Hisz a te szent gégedet is kések nyiszálták, mikor a gonosz pogány kivégzett: tudhatod, mi az!

Te ismered a penge élet, vér ízét, s megfeszített percekét, a szakadt légcső görcseit, s a fulladás csatáját és rémületét.

Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenben,

okos felnőtt! Te jól tudod, mennyi kint bír az ember, mennyit nem sokall

még az Isten jósága sem, s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is

olyan nagy dolog a halál.

Végül a teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a *balázsolás* jelentheti azt a Balázs napi szokást is, hogy az iskolás gyerekek verses mondókákkal adományokat gyűjtenek. Erről a szokásról, amelyet *Balázs-járás*-nak is neveznek – mint a Történeti-etimológiai szótár utal rá –, a XVII. század közepétől van tudomásunk. A *Balázs-járás* inkább az ország nyugati területein volt elterjedve.

A *balázsolás* – a *Balázs-járással* együtt – eltűnőben van, de Babits páratlan hatású verse meg fogja őrizni az utókornak.

Szathmári István

EZ MI?

EMBERRABLÓKTÓL RETTEG A MONGOL DIÁKLÁNY

Ha hazamegy, lecsukják. Házkutatás magyar segédlettel. Megfenyegették a követségen. Tíz testőr éjjel-nappal. Rejtekhelyről a vizsgára (7. oldal)

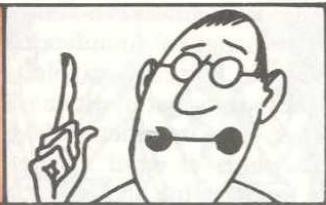
HAZA ÉS HALADÁS 1989. VI. 1., csütörtök

Már a címdalalon is van hiba!

A *testőr*-t – mivel összetett szó – helyesen így kell elválasztani: *test-őr*.

Holczér József
Kecskemét

A Kazinczy-alapítványról

Amikor Péchy Blanka művésznő 1960-ban életre hívta a Kazinczy-alapítványt, talán maga sem gondolt arra, hogy anyanyelvünk, a szép magyar beszéd ápolásának ügye viszonylag rövid idő alatt társadalmi mozgalommá válik, hogy a kiejtési versenyek kiterjedésednek és kiterjednek az általános és középfokú iskolákra és a tanárképző intézményekre, és hogy az ösztönzés egyetlen formája, a Kazinczy-díj, újabbnál, a Kazinczy-jelvénnel, -éremmel és -jutalommal gazdagodik. Azóta új elemként épült be a mozgalomba a Beszélni nehéz rádiós műsorsorozat, majd később a nyelvművelő körök hálózata is.

A szép magyar beszéd mozgalom azért válhatott társadalmi közüggé, mert Péchy Blanka felismerte, hogy égetően időszerű az általános beszédkultúra megeremtése, és mert erre sok fiatal és felnőtt, diákok, tanárt, nyelvészt, művészt és sok-sok anyanyelvét szerető embert hittel és meggyőződéssel tudott mozgósítani, lelkesíteni.

Az alapítvány bevezetőjében vallott anyanyelvünk szeretetéről, megfogalmazta ars poeticáját, és megjelölte a tennivalókat is. „Gátat kell vetnünk a rossz hangsúly, az értelmetlen tagolás, a helytelen kiejtés mértékező hatásának. Sürgősen fel kell élesztenünk a felelősségteljes érdeklődést az élőbeszéd és anyanyelvünk szent ügye iránt. Bizonyosra veszem, hogy az alapítvány siettetni fogja a cél elérését, később pedig az érdeklődés folyamatos ébren tartását” – írja az alapító okiratban. És így lett, ahogy ő elképzelte, még ha az alapítványtól a maig tartó út nem is volt egyenes és zökkenőktől mentes. És most, hogy ő már több mint egy éve nem lehet közöttünk, végakarátának eleget téve ígérjük, hogy így lesz ez a jövőben is.

Az 1989. évi Kazinczy-versenyek a tavasz folyamán a hagyományoknak megfelelően, méltó keretek

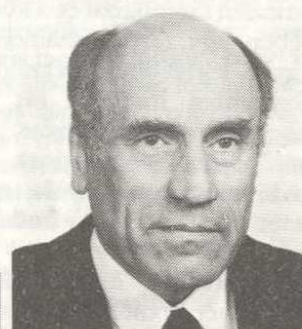
között zajlottak le. Az általános iskolai tanulók városi versenyén több ezer kisdíák bizonyította, hogy szereti anyanyelvét, s hogy tudatos pedagógiai ráhatás eredményeként többségük közérthetően és tisztán képes egy-egy szöveget elevenné tenni. A városi, területi versenyek első helyezettjeit Kazinczy-jelvénnel tüntették ki.

KOHUT MAGDA

ROZGONYINÉ DR.
MOLNÁR EMMA

BÁNFFY GYÖRGY

Április 14–15-én került sor az ELTE ünnepélyes megrendezésében a tanárképző főiskolák és egyetemek hallgatóinak versenyére, amelyen a jugoszláviai, a szlovákiai és a kárpátaljai magyar pedagógusképző intézetek képviselői is részt vettek, és eredményesen szerepeltek. A színvonalas küzdelemben a tíz legjobb hallgató teljesítményét Kazinczy-éremmel és 3000 Ft pénzjutalommal, minden jelentkező szereplését pedig oklevéllel és könyvjutalommal ismerte el a bírálóbizottság. A résztvevők koszorút helyeztek el Péchy Blanka sírjára.

Egy héttel később huszonegyedik alkalommal rendezte meg a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium a középfokú iskolák szép magyar beszéd versenyét, 120 hazai és tíz szlovákiai és burgenlandi vendég részvételével. A szabadon választott és kötelező szövegek színvonalas előadásának elismeréseként a legjobb 15 középiskolás és 15 szakmunkás- és szakiskolai tanuló Kazinczy-érmet, 1500 Ft jutalmat, további húsz tanuló értékes ajándékot, és minden szereplő okle-

velet kapott. Az ünnepélyes nyitó- és záróünnepély, valamint a versenyhez kapcsolódó kulturális programok maradandó élményt nyújtottak a fiataloknak.

Június 9-én kedves házi ünnepség volt a Művelődési Minisztériumban, ekkor adta át dr. Stark Antal államtitkár, az alapítványi bizottság elnöke, az idei Kazinczy-díjakat.

Ünnepi köszöntőjében tisztelettel és kegyelettel emlékezett meg Péchy Blankáról, az alapítóról, anyanyelvünk hűséges ápolójáról; majd a beszédnek és a vele együttjáró magatartásnak, viselkedésnek formálódó, demokratizálódó társadalmunkban való fontosságát és időszerűségét hangsúlyozta. „Az emberek nyílt, őszinte, egyértelmű megnyilatkozásokra vágyanak, akár társadalmi jelentőségű, akár köznapis párbeszédéről legyen is szó. A gondolatok, a különböző

nézetek cseréje, a vita – a világos okfejtés mellett – nagyfokú megértést, türelmet és belső fegyelmet igényel az emberektől. Mindezekhez viszont a beszéd minden sajátosságának, a világosságnak, a gondolat tiszta megjelenésének, a közérthetőség és felfoghatóság jellemzőinek és az emberi magatartásformáknak ismerete szükséges. Egymást érteni és megérteni, egymásban az embert és a társat tisztelni csak a nyelv pontos ismeretében és helyes használatával lehet, és csak akkor, ha a tiszta, ápolgat gondolat tiszta, ápolgat formában ölt testet. Erre kell nevelnünk az ifjú nemzedéket, ezt kell tudatosítanunk az egész magyar társadalomban.”

Miután a nemrég módosított alapítvány évi eggyel növelte az odaítélhető díjak számát, így már az idén három új taggal gazdagodott a „Kazinczy-család”.

Elsőként Kohut Magda, a Nemzeti Színház egyik jelentős hősnő színművésze vehette át a magas elismerést. Klasszikus és modern szerepek sorozatát játszotta el, egyes klasszi-

kus szerepekben valósággal iskolát teremtetett. Szép orgánumával, a beszédkultúra iránti nagy érzékenységgel, odaadásával egész pályafutása során a legszebben, a legtisztábban beszélő színművészek között tartjuk számon.

Rozgonyiné Dr. Molnár Emma, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola nyelvészeti tanszékének tanára példamutató pedagógiai munkájáért és az anyanyelvi nevelésben kifejtett társadalmi tevékenységéért kapta a rangos elismerést. 19 éve oktatja a főiskolán és az egyetemen a Beszédművelés című tantárgyat. 1966 óta 15 hallgatója kapott Kazinczy-érmet.

Bánffy György leginkább klasszikus történelmi és nemzeti drámák hős szerepeiben tűnt ki, de gyakran formált meg modern magyar és külföldi alkotásokban is karaktereket. Minden társulatnál és a közönség körében úgy tartják számon, mint az egyik legszebben beszélő színészt. Számtalan irodalmi est és műsor szerkesztője, rendezője, előadója; különösen kiemelkedőek a nemzeti tudatot és az anyanyelv iránti tiszteletet plántáló önálló irodalmi műsorai. Régóta irányítója a különböző nyelvművelő mozgalmaknak. Az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke.

A Kazinczy-alapítványhoz szorosan kapcsolódnak a beszédművelő körök, amelyek a különféle szintű oktatási intézményekben az utóbbi években egyre növekvő számban működnek. E köröknek az a feladata, hogy az érdeklődő tanulóknak elmélyítsék anyanyelvünk tudatos használatát, s hogy mint „nyelvi műhelyek” felkészítsék őket a Kazinczy-, a sátorlajújhelyi vagy szolnoki „Édes anyanyelvünk” vagy egyéb más versenyekre.

Amikor egy-egy országos versenyen a legjobbak vetélkedését kísérjük figyelemmel, nem szabad megfeledkeznünk, hogy a szereplésüket mennyi aprólékos munka előzi meg az iskolákban, éppen a beszédművelő körökben: gondos tanárok és igyekvő diákok együttes munkával, sok-sok szövegelemzéssel és szövegmondással készülnek a megméretésre. Ehhez nyújt elvi és gyakorlati segítséget a rádió *Beszélni nehéz* c. műsora, amelyet szülőanyja, Péchy Blanka, Deme László professzorral együttműködve, 1976-ban indított útjára. A napjainkban is közérdeklődésre számot tartó és elismeréssel fogadott műsor,

a rádió saját adásaiban elhangzott vitatható hangzású mondatainak elemzésével és helyes megszólaltatásával, értékes segítséget nyújt az iskolai köröknek is. Öröndetes, hogy egyre több iskola él ezzel a lehetőséggel. Azt tapasztaljuk, hogy a különböző versenyeken az élvonalba kerülő tanulók aktív tagjai a köröknek, és rendszeres megfektői a feladatoknak. Kíváncsú lenne, hogy minél több iskola felismerje e körök munkájának nevelő erejét és hasznosságát, s hogy gyarapodjék a tanintézeti körök száma.

A Kazinczy-alapítvány ösztönzi a beszédművelő körök vezetőinek és

tagjainak a munkáját. Erre szolgál a **Kazinczy-jutalom**, amely az eredményesen és rendszeresen munkálkodó körvezetőt tanévenként 7000 Ft-tal, a tanulókat pedig 5000 Ft értékű könyvjutalommal honorálja. Az alapítvány kamataiból kezdetben 6 iskola volt jutalmazható. Örömmel mondhatjuk el, hogy az idén már 40 intézmény kaphatta meg az új tanévet nyitó ünnepélyen a szép elismerést. Példaként álljon az olvasó előtt ezeknek az intézményeknek névsora.

Hercegi Károly,
a Kazinczy-alapítványi Bizottság titkára

Kazinczy-jutalomban részesült „Beszélni nehéz!”-körök

(Zárójelben a körvezető neve)

Tanintézetekben működő felnőttekből álló csoportok

A Gépiró és Gyorsíró Szakiskola tanárai, Komárom (Kiss Ilona); – a Radnai Béla Gépiró és Gyorsíró Szakiskola tanárai, Budapest (Kerekes Barnabás); – az 5. sz. (Kodály utcai) Óvoda óvónői, Győr (Podráczky Tamásné); – a Napköziotthonos Óvoda óvónői, Mikóháza (Hutkai Dánielné, Kertész Gáborné).

Gimnáziumokban és szakközépiskolákban működő szakkörök

Batsányi Gimnázium és Szakközépiskola, Csongrád (Fábián Györgyné); – Bercsényi Gimnázium, Törökszentmiklós (Fehér Imre); – Bródy Imre Gimnázium, Ajka (Révészné Egri Dóra); – Dolgozók Közgazdasági Szakközépiskolája, Budapest (Forgács Róbert); – Dózsa György Gimnázium, Kiskunmajsa (Györfly Imréné); – Eötvös Gimnázium, Tata (Bagó Istvánné); – Horváth Mihály Gimnázium, Szentes (Bácskai Mihályné); – Jókai Gimnázium, Komárom (Tóth Bertalané); – Kanizsay Dorottya Egészségügyi Szakközépiskola, Budapest (Kliment Zsuzsanna); – Katona József Gimnázium, Kecskemét (Sárkány Ernőné); – Kossuth Lajos Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola, Miskolc (Brandstätter Györgyné); – Kossuth Lajos Közgazdasági Szakközépiskola, Tatabánya (Bodor Sándorné); – Mayer Lajos Szakközépiskola, Győr (Kugler Lajosné); – Móricz Zsigmond Gimnázium és Közgazdasági Kollégium, Kisújszállás (Katkó Lajosné); – Szamuely Tibor Közgazdasági Szakközépiskola, Győr (Szívósné Vásárhelyi

Zsuzsanna); – Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola, Komárom (Miklós József); – Táncsics Mihály Gimnázium, Siklós (Bakóné Aradi Éva); – Váci Mihály Gimnázium, Bátonyterenye (Tóth Norbertné).

Szakk munkásképző intézetekben és szakiskolákban működő szakkörök

Balassa János Egészségügyi Szakiskola, Budapest (Lászlóné Lénárt Katalin); – Egészségügyi Szakiskola, Szolnok (Szekeres Ferencné); – 604. sz. Ipari Szakk munkásképző Intézet, Törökszentmiklós (Kelemen Béláné); – 318. sz. Ipari Szakk munkásképző Intézet, Komárom (Lezsák Józsefné); – 625. sz. Ipari Szakk munkásképző Intézet, Kisújszállás (Pintér István); – 402. sz. Hunyadi Mátyás Szakk munkásképző, Mosonmagyaróvár (Karsay Alfonzné); – Mező Imre Ruhaipari Szakk munkásképző, Budapest (Szakács Béláné); – Sággy Mihály Ipari Szakk munkásképző, Csongrád (Erdélyi Péter).

Általános iskolákban működő szakkörök

Általános Iskola, Lánycsók (Szabó Eszter); – Általános Iskola, Mikóháza (Gulyás Istvánné); – Ádám Jenő Általános Iskola, Kazincbarcika (Haraszi Mária); – Georgi Dimitrov Általános Iskola, Kazincbarcika (Dudás László); – I. sz. Általános Iskola, Komárom (Balaton Sándorné); – Gutenberg utcai Általános Iskola, Szeged (Papp Ferencné); – Kossuth L. Úti Általános Iskola, Kisújszállás (Bájer-né Balogh Katalin); – Móra Ferenc Általános Iskola, Győr (Czikora Oszkár); – Ságvártelepi Általános Iskola, Szeged (Titkos Lajosné); – Szirmai István Általános Iskola, Szeged (Bagi Ádámné).

Gyermeknyelvi kutatások

E rövid írásban a kutatások két mozzanatáról szeretnék szólni, melyeket megfelelő módon az iskolai anyanyelvi nevelésnek is figyelembe kellene vennie. Az egyik a tevékenység-irányultság, a másik a kutatások szövegközpontúvá válása.

A tevékenység-irányultságú gyermeknyelvi kutatások abból a gondolatból indulnak ki, hogy a gyermek már a kezdetén sem valamiféle „elszigetelt kommunikátor”, hanem társadalmilag meghatározott beszédtevékenység aktív részese.

A legkisebbséknél Bruner volt az, aki a tevékenységet meggyőzően elemezte. Kimutatta, hogy a motorikus és szociális (elsősorban anya-gyermek együttes) tevékenységnek milyen hatása van a gyermek nyelvi fejlődésére. Az alig egy-két éves gyerek és anyja játéka (pl. labdát gurítanak egymásnak) a gyermekben kifejleszt, illetve megerősít lappangó készségeket, a tagolással, a tárgyak, személyek szétválasztásával kapcsolatban. Ennek nyelvi „hozama”: a szegmentálás elsajátítása, megerősödése. A gyerek megtanulja a cse-

lekvőre, tárgyra tagolni a valóságot. Amikor az anya és a gyerek „rájön”, hogy nemcsak a labdát lehet egymásnak kölcsönösen adogatni, hanem kockát és más játékszereket, tulajdonképpen a szubsztitúció (behelyettesítés) műveletét gyakorolják, ennek ismeretét mélyítik.

A beszédfejlődés tevékenység-irányultságú vizsgálata kitüntetett helyet biztosít a gyermeki dialógus kutatásának. Lényegében olyan kategóriáról van szó, melynek fejlődésbeli lezárulásáról még a felnőtt korban is nehéz beszélni. A dialógusnak verbális és nem verbális összetevői vannak: mindkét elem fontos szerepet játszik a párbeszéd során. A nem verbális elemek közül a szemkontaktusnak, szünetnek, a mozdulatoknak és a mimikának van jelentősége.

A párbeszéd rendszerint a kontaktus felvételével kezdődik. A verbális elem rendszerint vagy valamilyen figyelemfelhívó nyelvi sablon vagy egyszerűen valamilyen megszólítás. A gyerekek kezdetben szinte csak a megszólítást ismerik,

ezért gyakori náluk a keresztnéven való megszólítás. A nem verbális elemek közül a szemkontaktus van hivatva a párbeszéd kezdetét jelző kapcsolat megteremtésének szándékát kifejezni: ránézünk a partnerre, vagy ha ő volt a kezdeményező, akkor felé fordítjuk tekintetünket. A szemkontaktus a párbeszéd megnyitását követően időről időre megszakadhat. Az „elnézések” ideje alatt beszédtervezés folyik. A párbeszéd során kialakult szemkontaktus az ún. monitor funkciót szolgálja, vagyis ennek segítségével ellenőrzik a partnerek az általuk mondottak megértését.

A dialógus tartalmi vonatkozásai általában irányítják a beszélgetőket abban, hogy kinél van a „szólás joga”, de ennek „nem hangzós” kifejezőeszközei is vannak. A szemkontaktus egyik funkciója éppen ez. A beszéd során egy újból kialakult szemkontaktus, lefele ívelő hangvitel és a közlemény tartalma együttesen jelzik: a beszélő át akarja adni a szót partnerének.

A gyerekek természetesen nem születnek a dialógus ismeretével, fokozatosan sajátítják el. Segítségükre van ebben közvetlen környezetük: elsősorban az anya. Igen gyakran megfigyelhetjük, hogy az anya a gyerek által jól ismert témáról „társalog” az egy-két éves gyerekkel (hogy hívnak, hát a testvéredet, hol lakunk stb.). Ezekben az esetekben sokkal inkább a dialógus formai elemeinek gyakorlásáról és gyakoroltatásáról van szó.

Később a dialógus „komolyabbá” válik, és kezdi jobban betölteni egyik igen fontos funkcióját: meghatározott témáról egymás ismereteinek kicserélését. Ezekben az ismeretekben feltétlenül szétválasztják a beszélők azokat, melyeket egymásról feltételeznek, így a párbeszéd tipikus mondatformája az ún. hiányos mondat (persze egy párbeszéd nem csak ilyen mondatokból áll). A hiányos mondatok éppen annak köszönhetik létüket, hogy az ismert részek már nem hangzanak el. A kisebbek beszéde, válasza sokszor éppen ezért hat terjedősnek, mert ők még rendszerint a „felesleges” részeket is ki mondják.

Az egymásról feltételezett (az ún. preszuppozicionált) ismeretek a mondat aktuális tagolásában is észre vétetik magukat. A *Pista ment moziba* és a *Moziba ment Pista* mondatok különbségét (a szórendben) az okozza, hogy a beszélő tudja a hallgatónak azt az ismeretét, hogy Pista valahova távozott (színházba, iskolába, esetleg moziba) – és éppen ezt kívánja pontosítani a másodikban. Míg az első mondat (*Pista ment moziba*) azt az előzetes tudást veszi adottnak, hogy a beszélő számára csak az nem világos, hogy vajon Marika, Péter vagy Pista ment-e a moziba. Ahogy növekszik a gyerekeknek a társadalmi tapasztalata (ezt a lehető legszélesebb értelemben véve), úgy növekszik a preszuppozicionált ismeretek halmaza is, igen sokat segítve így a hatékonyabb párbeszédet.

A dialógus mellett a tevékenység-irányultságú kutatások előtérbe állították

Éber szemmel, füllel CSAK SZTORI LÉTEZIK?

HANG SZÍN

Györfy Miklós—Szénási Sándor: Kik ők, honnan jöttek és mit akarnak? (Bagoly)
Peterdi Pál: Sportkacsák és egyéb madarak
Ritter Aladár: Elektronikus életem
Földy Attila: A Ferrari-sztori

A tartalomról:

Kulcsár István: *Posztok, riposztok*
Simon Emil: *(É)lesben a kamera*
Járai Judit: *A pápa szolgálatában*
Furkó Zoltán: *Márai Sándor és a rádió*
Szabó Miklós: *A magnó karriertörténete*
Réz András: *Túlél-e a videó...*
Köves József: *Két hírneves álneves*
Réz András: *Rémek órája — [horrorsztori]*
Brassai Sipos András: *Ürölködés a homo telespectatorra*

A Klampár-sztori

(5. oldal)

Ma este a faliapát utolsó lapját, a december 31-ét is letephetjük, ismét eltelt egy esztendő. Az újságokban ilyenkor hangzatos összeállítások jelennek meg a búcsúzó év embereiről, nagy eseményeiről, sikertörténeteiről. Mi ezúttal mégsem bombasztikus sztori, rendkívüli egyéniségek után kutatunk. Munkatársaink egyszerűen néhány olyan embert kerestek meg, akiről a búcsúzó

(Beküldte: Balyi András 1203 Budapest, Kinizsi u. 7.)

Esemény, mese, tett, történet, história szavunkat az utóbbi években teljesen háttérbe szorítja a sajtónyelvben és a társalgási nyelvben divatszóvá lett angol eredetű *sztori*. Vessünk gátat terjedésének! Védjük jó magyar szavainkat és a nagyobb hagyományú, izesebb *história*-t!

T. Urbán Ilona

napjainkban az utasítások (direktívák) megértésének vizsgálatát.

Az utasítások nyelvi megfogalmazása tarka képet mutat a „felnőtt” társadalomban. Igen sokszor nem is a közvetlen fel-szólító módú igei formák fejezik ezt ki. A *Te most kimégy a teremből* sokkal kategorikusabb utasítás, mint a megfelelő fel-szólító módú forma. *De jó lehet az a tézista* mondat nem egyszerűen felkiáltó vagy óhajtó, hanem éppen hogy utasításadás-nak értendő, amit követően „illik” az illetőt megkínálni. A gyerekek számára az egyes nyelvi formák csak meghatározott életkor után válnak valóban utasítássá. A *Nem nyitnád ki az ablakot?* vagy a *Nem adnád ide a sőt?* kérdő mondatok utasításadó jellegét csak 5–6 éves kor után tanulják meg a gyerekek: addig csak „szó szerint” értik (következésképpen nem is hajtják végre a mondat tartalmazta utasítást). Az iskoláskor és a kamaszkor idejére esik a fejlődésben az a szakasz, amikor a gyerekek az utasításadás megfogalmazásakor már gondosan mérlegelni tudják: milyen nyelvi formát kíván meg az adott tárgyi helyzet, a megfogalmazandó tartalom és a személyek közötti viszony.

A gyermeknyelvi kutatások szövegköz-pontúsága szakít az eddigi hagyományokkal. A korábbi kutatások a nyelvi fejlődés egy-egy állomását jelentő nyelvi elem (rendszerint grammatikai eszköz) felbukkanását általában az izolált mondatok szintjén adatolták. Eközben kevesebb figyelmet szenteltek annak, hogy tulajdonképpen nagyon nehéz izolált mondatokról beszélni a beszédtevékenység során. Ilyen vagy olyan módon szinte valamennyi mondat kapcsolódik egy megelőzőhöz, vagy be fog vezetni egy másikat.

A szövegnyelvészetre orientált gyermeknyelvi kutatások sokfelé mutatnak, ezek közül itt csak a narratívák (tehát az elbeszélés) fejlődésének néhány sajátosságát hozzuk szóba.

A narratívák tulajdonképpen a múlt eseményeinek megfelelő tagolását, nyelvi megfogalmazását jelentik. Az első narratívák már az óvodáskorban megjelennek, de fejlődésük csak a kamaszkor táján zárul le, tehát igen széles életkori szakaszt ível át a fejlődés. A narratívák az életkortól függően változnak: kezdetlegesebbek a kisebbeknél, fejlettebbek az idősebbeknél.

E rövid összefoglalásban konkrétabb iskolai konzekvenciákat aligha fogalmazhattunk meg, ám legyen szabad hangsúlyozni két dolgot:

a) Mint láttuk, a gyerek igen határozott támogatást kap elsősorban az „anya-gyermek” kommunikációból. Kíváncsi lenne, hogy az óvónő, tanítónő e kapcsolat sajátos „meghosszabbítása” legyen.

b) Láthattuk azt is, hogy a gyerek tevékenység során, abba ágyazva sajátítja el anyanyelvét. Sokat nyerne vele anyanyelvi oktatásunk, ha a mainál jobban központba állítaná a beszédtevékenységre való nevelést.

Lengyel Zsolt

Adás és befogadás

Talán ezzel a *Pilinszky*-idézetrel lehetne legtalálébban jellemezni az ideai győri *Kazinczy*-verseny országos döntőjén történeteket: „A beszéd tehát: adás és befogadás. Nyitottság. Szeretet” – mondta egyik versenyző szabadon választott szövegét tolmácsolva. „Ahol visszaélnek a szeretettel, vagy ahol megszűnik a szeretet, ott nyilvánvalóan elhal a beszéd eredendő értelme is, és visszajára fordul művészete” – vallja a továbbiakban az író.

Ezért a célért jöttek össze 1989 tavaszán már huszonnegyedik alkalommal versenyzők, tanáraik, az anyanyelvért felelősséget érző szakemberek. Csupán egy valaki hiányzott: az alapítványtevő, a mozgalom elindítója és fáradhatatlan támogatója, *Péchy Blanka*. Űresen maradt a díszelnöki szék, de a jelképesen átnyújtott virágcsokor jelezte, hogy a jelenlévők nem feledkeztek meg róla!

„A csoda ma is megismétlődött – mint *Kazinczy* korában –, a nemzeti nyelv összetartó erő volt és maradt” – mondta ünnepi köszöntőjében *Vadász Anna*, a HNF megyei titkára. Ez az összetartó erő a határon is átsugárzott: a somorjai és kassai diákok mellett először köszönthetjük a kárpátaljai (munkácsi) és burgenlandi (felsőpulyai) tanulókat és tanáraikat.

A szép magyar beszéd háromnapos ünnepén jelen voltak az 1989. április 8-án Budapesten megalakult Anyanyelvápolók Szövetségének képviselői is.

Hangulatos és tanulságos szabadon választott szövegeket hallhattunk – néhány patetikus megoldás kivételével – a tartalomhoz illő módon: értőn és érthetően. Az erőpróba igazi nehézsége itt mindig az, hogy írott stílusú szöveget kell hangosítani.

Az ideai kötelező szöveg – *Kós Károly* írása – időszerűségén túl mélyen elgondolkodtató összefüggéseket fogalmaz meg minden idők magyarja számára. A szöveg megközelítése nem kis gondot okozott a versenyzők többségének.

A díjkiosztó ünnepélyen a következő tanulók vehették át a megérdemelt *Kazinczy*-érmet:

A gimnáziumi és szakközépiskolai versenyzők közül *Berecz Beáta* Dobó Gimnázium (Eger), *Bíró Gyöngyi* Katona József Gimnázium (Kecskemét), *Drotár Annamária* Ságvári Gimnázium (Kazincbarcika), *Eke Ildikó* Vasvári Gimnázium

(Székesfehérvár), *Erős Antónia* Zrínyi Gimnázium (Szigetvár), *Jakab Éva* Kazinczy Ferenc Gimnázium (Győr), *Kutas László* Bebrits Lajos Szakközépiskola (Szeged), *Lakner Gabriella* Kállai Éva Gimnázium (Veszprém), *Lovas Ildikó* Horváth Mihály Gimnázium (Szentes), *Lukács Sándor* Petőfi Gimnázium (Sárosgárd), *Nagy Valéria* Kisfaludy Gimnázium (Mohács), *Puha Rita* Szilády Áron Gimnázium (Kiskunhalas), *Radics Zsuzsanna* Zrínyi Gimnázium (Zalaegerszeg), *Tölle Balázs* Széchenyi Gimnázium (Sopron), *Zalai Mihály* Táncsics Gimnázium (Orosháza).

A szakmunkásképző iskolák versenyzői közül: *Baráth Dalma* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Pécs), *Czirók Tamás* 405. sz. Berzsenyi Ipari Szakmunkásképző (Szombathely), *Dienes Emese* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Miskolc), *Fazekas Edina* Szakmunkásképző (Bátonyterenye), *Fülöp Mónika* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Hódmezővásárhely), *Hermitz Katalin* 413. sz. Pesti Barnabás Ipari Szakmunkásképző (Sopron), *Horváth Róbert* 409. sz. Rudas László Ipari Szakmunkásképző (Sárvár), *Magyar Mária* Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Eger), *Márkus Attila* Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Kenderes), *Nagy Anita* Gép- és Gyorsíró Szakiskola (Eger), *Papp Krisztina* 320. sz. Árpád Szakmunkásképző (Székesfehérvár), *Piri Timea* Reider úti Vendéglátóipari Szakközépiskola, Szakmunkásképző és Gimnázium (Győr), *Salamon György* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Békéscsaba), *Szalai Timea* Bláthy Ottó Ipari Szakmunkásképző (Tata), *Vincze Mónika* 608. sz. Ipari Szakmunkásképző (Kiskunfélegyháza).

Az előző évek *Kazinczy*-érmet nyert tanulóinak példás felkészítéséért *Kazinczy*-emlékéremmel tisztelték meg *Bácskai Mihálynét*, a szentesi Horváth Mihály Gimnázium tanárát és *Kurja Ferencnét*, a győri Reider úti Vendéglátóipari Szakközépiskola, Szakmunkásképző és Gimnázium tanárát.

Graf Rezső

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Ez is jó, az is jó

Csak a nyelvművelő rovatok vezetői a megmondhatója annak, hány és hány levélben tudakolják szigorú és még szigorúbb levélírók, hogy pl. ugye a *tegyél* nem helyes, csak is a *tégy* az elfogadható alak, vagy pedig a *szók* többes szám helytelen, csakis a *szavak* a helyes forma stb. A válasz persze nem lehet más – és e cikkek címe éppen ezt idézi –, mint hogy ez is jó, meg az is jó.

Nyelvünkben nem kevés a vagylagos helyesírási lehetőséggel bíró szó. Közülük néhányat ideiktatok, hozzátéve, hogy a kettősség természetesen a származékokra, a szókapcsolatokra és összetételekre is vonatkozik.

Tehát: aztán v. azután; benn v. bent; cseber v. csöbör; cseng v. csöng; csepp v. csöpp; csorog v. csurog; csüng v. csügg; dől v. dül; érette v. érte; fed v. főd; fel v. föl; fenn v. fönn; hova v. hová; kinn v. kint; lenn v. lent; mégy v. mész; öregedik v. öregszik; per v. pör; sosem v. sohasem; szög v. szeg; téged v. tégedet; tégy v. tegyél; üzd v. üzzed; zsemle v. zsömlé.

Helyesírási szabályzatunk tizenegyedik kiadása (1984) a kétértelműen helyesen írható szavainkban is hozott némi újdonságot. A változás kétirányú: (1) azelőtt csak egy alak volt helyes, most kettő; és (2) azelőtt két alak volt helyes, most csak az egyik.

Nézzük először az (1) csoportot (első

helyen áll a tizedik kiadás (1961) szerinti helyes alak): arrább v. *arrébb*; Attila v. *Atilla*; főveny v. *fővény*; glóbus v. *glóbusz*; hátrább v. *hátrébb*; homogeneitás v. *homogenitás*; idébb v. *idább*; levő v. *lévő*; lyuk v. *luk*; mienk v. *miénk*; muslinca v. *muslica*; paralel v. *parallel*; szkizofrén v. *skizofrén*; sztyepp v. *sztyep*; tied v. *tiéd*; tietek v. *tiétek*.

S íme a (2) csoport (a régibb változatok zárójelben): Alpok (Alpesek); Amazonas (Amazon); amiért (amért); Balassi Bálint (Balassa); bandzsa (bandzsál); csoda (csuda); fedez (födöz); fiadzik (fiazik); füttyül (füttyöl); gall (gallus); hív (hí); hol-

land (hollandus); hű (hív); sarjadjik (sarjazik); sörte (serte); sztereotíp (stereotíp); szív (szi); vörös (veres); vív (vi).

De mit is jelentenek a bemutatott két csoportba foglalt változások? Az első csoport bizonyos szóalakoknak, ill. írásképeknek a köznyelviségbe való bejutását (Atilla, lévő, miénk stb.), míg a második csoport egyes formák régiessé válását (elavulását) regisztrálja (füttyöl, veres, vi stb.).

Érdekes szót ejteni róla, hogy a *perget* és *pörget* szavaink alakváltozatoknak is tekinthetők, de bizonyos „munkamegosztás” is kialakult közöttük. *Perget* = ’szemenként szór’, pl. *homokot perget*; *pörget* = ’gyorsan forgat’, pl. *pörgeti az orsót*.

És még egy megjegyzés: új szabályzatunk a *mienk*, *tiéd*, *tietek* birtokos névmások helyesírását *miénk*, *tiéd*, *tiétek* alakban is feltünteti, azaz az utóbbi, valamelyest népies, ill. irodalmi formáknak is polgárjogot ad. A *nékem*, *néked*, *néki* személyragos határozószók – bár szintén sokak szájából és gyakran elhangzanak – ezt a tisztes eredményt még nem érték el. Talán majd a tizenkettedik kiadás *néik* is igazságot szolgáltat.

Rozslyay György

Hová tűnt a függő kérdés?

„Temetni jöttem a függő kérdést, nem dicsérni” – variálná Caesar felett tartott gyászbeszédének híressé vált első mondatát Marcus Antonius, ha feltámadna, és böngészni kezdené a magyar újságokat. Ő ugyanis még emlékeznék rá, hogy az *oratio obliqua* kérdő mondata végére nem kérdőjel való; a magyar újságírók azonban úgy látszik, nem ismerik ezt a modern nyelvekben (köztük a magyarban) is érvényes szabályt (vö. AkH. 1984. 242. pont). Hírlapjainkban ma már alig lehet találni ponttal lezárt klasszikus *függő kérdést*, csak egyenes kérdésnek álcázott, kérdőjellel végzett „se ilyen, se olyan” mondatokat olvashatunk. Ezekből mutatok be néhány tanulságos csoportot. (A kérdőjel helyére tessék mindig pontot képzelni!)

A bevezetés: AZ A KÉRDÉS / JOGOS A KÉRDÉS / FELMERÜL A KÉRDÉS; a folytatás: hogy miért nem sikerült adott szavát tartani?; vajon minden KGST-országban kimerülőben vannak-e az intenzív iparosítás lehetőségei?; milyen tanulságokat lehet levonni?; vajon az amerikai államfő kiket akart meggyőzni? – Ideillik még ez a szellemes fordulatú mondat is: Csak az a kérdés, hogy mi a kérdés?

Nagyon hasonló a következő csoport felépítése is: MEGKÉRDEZTEM / MEGKÉRDEZTÉK / TUDNI SZERETNÉM, hogy vállalná-e?; hogy miért?; hogy mi a véleménye?; hogy mit kutatnak?; miképpen dolgoznak?; hogy mi is tartozik a pulmonológia témakörébe?

A következő csoport olyan kérdéseket fog össze, amelyeknek a főmondata valahogy így indul: KÉRDEZHETŐ / FEL KELL TENNI A KÉRDÉST / MEGGONDOLANDÓ. Folytatása: hogy régi üzletfelünkkel miért nem előbb állapodtunk meg?; hogy a leghatékonyabban használtuk-e fel ezt a beruházást?; hogy mennyi valósul meg belőlük?

Felszólító módban álló főmondatok: NÉZZÜK / TALÁLJUK KI / TESSÉK / OLVASSUK CSAK / TISZTÁZZUK / HAGYJUK után: mi újság?; mi van az üvegben?; hogy melyek az iskolai nyelvoktatás célkitűzései?; hogy miért csak ennyi?

A bevezető mondatok száma jelentősen, a példák száma tetszés szerint gyarapítható lenne, de ennyiből is kitűnhetett, hogy szinte általánossá vált a hátul álló kérdő mellékmondatokhoz igazodó kérdőjelhasználat; holott a szabály szerint az elől álló kijelentő főmondatokhoz illő ponttal kellene zárni a mondatot.

A tárgyilagosság kedvéért azt is meg kell állapítani, hogy – bár sokkal ritkábban – az ellenkező irányban is esnek hibák, azaz elmarad a kérdőjel onnan, ahová pedig az kellene: Hogyan értelmezzük azt a jelszót, hogy „modern Nyugat-Németország megteremtése” kerül napirendre; Ki meri azt mondani, hogy ... bizony elpusztul egykor; Ki gondol ilyenkor arra, hogy az efféle magatartás ... saját személységét is csorbitja.

Rapcsák Lajos

NYÖKÖGÉS A DIVAT

A vichyi kormány

A második világháborúban Franciaországban az ellenállási mozgalom és De Gaulle tábornok tevékenysége mellett volt egy kollaboráns irányzat is: Pétain tábornok kapitulált a németek előtt, majd Vichyben kormányt alakított. Nyelvi szempontból érdekel minket ez a kormány, hiszen a tévében meg a rádióban nemcsak egyszer hallottuk már „visi” kormányának ejteni a „visii” kormányt. Talán leginkább történelemtanárok a megmondható, hogy maguk is általában így hallották-hallják; és a legtöbben csak elemzés és meggyőzés után látják be, hogy a „visii” ejtőváltozat a helyes. Mert miről van szó?

Az *i*-re végződő városnevekhez valóban nem teszünk, és bennük nem is ejtünk még egy *i*-t, ha melléknevet képezzük belőlük: *dunakeszi*, *helsinki*. Az *y*-t *i*-nek kell ejteni több nyelvben, de nem elég kis kezdőbetűvel írni a tulajdonnevet, hogy

belőle melléknevet képezzünk, hanem az *-i* képzőt az *y* után még ki is kell tenni, sőt ki is kell ejteni. A helyesírási szabályzatok is ezt a formát írják elő, és ezt a változatot az írásgyakorlat általában követi is. Tehát: *vichyi*; kiejtve: „visii”.

Lehet, hogy a tévés meg a rádiós szövegmondó is ezt az írásmódot látja, de furcsának gondolja az *yi* betűkapcsolatot, és az egyik betűt/hangot elspórolja. Pedig a „visi” kormány ejtőmód laikus számára azt sugallja, hogy a „visi” rész valamilyen személynév, ő a kormány elnöke, mint például a *Batthyány-kormány* esetében, amelyben szintén *i*-nek ejtjük az *y*-t.

Hogy nem teljesen egyértelmű a fenti alakok írása és kiejtése, arra példa a legutóbbi téli olimpia városának *-i* képzős melléknevi alakja: lehetett látni *Calgary* téli olimpia, *calgary* téli olimpia és *calgaryi* téli olimpia írásmódot váltakozva. Sajnos, éppen a helyes *calgaryi* forma szere-

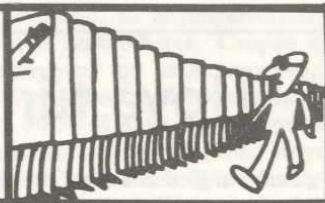
pelt a legritkábban. A kiejtésben meg szinte kizárólag egyszerűsítve mondták a riporterek: „kalgari” (néha „kelgeri”) olimpia.

Kovács József

Az MTA Helyesírási Bizottságát, amikor 1954-ben megalkotta (vö. 258. pont), s amikor 1984-ben fenntartotta (vö. 215. pont) az *almádi*, *batumi*, *helsinki*; de: *vichyi*, *canterburyi*, *coventryi* írásmód szabályát, nem a kiejtés egyidejű szabályozásának szándéka vezette (vö. Szemere Gyula, Magyar Nyelvőr 1968: 242–4), mint ahogyan ezt az írásbeli kettősséget t. szerzőnk, Kovács József értelmezi. Írását vitacikként közöljük. Helyesírásunk és a kiejtési norma szempontjából egyaránt fontos lenne, ha olvasóink véleményét leveleikből megismerhetnénk.

A rovatvezető

SZEMLE

Átfestett utcátáblák

Hónapok óta dúl a harc a budapesti utcanevek körül a sajtóban, sőt az utcasarkokon a névtáblák alatt is. A vitákban a nyelvész sem maradhat közömbös, hiszen a nevek ügye nem utolsósorban nyelvi kérdés is.

A most hirtelen felszínre tört felháborodás régóta jogos: az utóbbi 40 évben sok patinás fővárosi utcanevet cseréltek föl ideológiai szempontok szerint választott nevekké, személyek, nevezetes dátumok, szervezetek, eszmények nevével. A név-változtatások – főképp egyes személyek évfordulóihoz kötve – egészen napjainkig folytak.

A legtöbb gond éppen a személynévi eredetű utcanevekkel van. A közterületek elnevezése kisebb településeken is szükséges a tájékozódáshoz. A jó utcanév tehát elsősorban ezt szolgálja, optimális esetben önmagában is hordoz információt, mint az irányjelölő nevek: *Hatvani utca*, *Váci út*, *Bécsi kapu*, vagy a helyhez másképp kötődő megjelölések: *Hengermalom utca*, *Kék Golyó utca* (vendéglőnév), *Sugár út*. A személynévekről történő elnevezések célja ezzel szemben az emlékéllítés. Magyarországon nem újkeletű a tiszteletadásnak ez a módja: így kapta például a

Hatvani utca is a *Kossuth Lajos utca* nevet. Természetesen az ilyen utcanév is lehet helyhez kötődő. A *Blaha Lujza* tér a Nemzeti Színház miatt kapta a nevét, s ma is a legjobb helyen van, bár már csak emléket őriz a színháznak. Ez esetben általában ismert személyről van szó, a tér neve ezért nem is kelt ellenérzéseket.

Sajnos nemcsak a nemzet legnagyobbjairól neveznek el közterületeket. A hatalmon levő párton kívül minden szakma, tudomány-, művészeti és sportág szervezetei utcanévben igyekeznek megörökíteni jeles képviselőiket, s elterjedt az a szemlélet, hogy „nem is nagy ember, akinek nincs utcája”. Visszatetsző módon nemegyszer a hozzátartozók kezdeményeznek új elnevezést. Eme törekvések nem mindig találkoznak a lakosság helyeslésével. Kevesebb lenne a tiltakozás, ha valóban az érintett lakosság képviselői választhatnának utcanevet, s csak olyan személyeknek állítanának ily módon emléket, akiket a társadalom nagy része ismer és büszkén magáénak vall. További vitákat lehetne megelőzni azzal, ha nem a már meglevő neveket kívánnák újakra cserélni. A kezdeményezők a legtöbbször belterületi, fontos útvonalakat kívánnak

személyről elnevezni, ilyenkor a névcseré a tájékoztató funkció sérülésével az egész társadalom érdeke ellen megy végbe.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy minden utcanévnek van hangulati töltése is. A kellemetlen hangzású, idegenszerű, ismeretlen személynév ellenérzéseket kelt. A rómaifürdői lakótelepre költözők egy része joggal nehezményezte, hogy nekik a *Fiedler Rezső utca* jutott, míg mások a hely történetéhez kapcsolódó, hangulatos *Tóga*, *Viziorgona* vagy *Amfiteatrum* utcában lakhatnak. Valóban erőltetni kell az emlékéllítást ilyen áron is? Hiszen számos egyéb módja is van a tiszteletadásnak.

A régi nevek visszaállítását követelő mozgalmak sikerét nemcsak ideológiai ellenfeleik veszélyeztetik. Nem szabad elfelejteni, hogy minden utcanév-változás károkat okoz a tájékozódásban, időt és anyagi áldozatokat kíván az érintettektől. A hajdani önkényes névcseréket nem lehet hátrányok nélkül meg nem történné tenni. A legegyszerűbb eset a *Műnch Ferenc utcáé*, ezt vissza kell változtatni *Nádor utcává*, amely védett utcanév volt, és a fővárosiak nem felejtették el. Hasonlóképp a *Kun Béla rakpartnak* is vissza kellene adni az *Újpesti rakpart* nevet, hiszen ez irányjelölő, ezért mindenképpen védendő név, s Kun Béla nevét már régebb idő óta viseli egy tér is Budapesten.

Számos nehezebb esettel is meg kell azonban birkóznia a fővárosnak. Felnőtt ugyanis egy nemzedék, amely már nem tudja, hol volt például a *Ferenciek tere*, a *Vámház körút* vagy a *Pacsirtamező utca*. Ahol a névfolytonosság megszakadt, nem mindenki ért egyet a történelmi szempont új érvényesítésével: a ferences templom ma is ott áll a Károlyi Mihály utcában, de például a Tolbucin körúton már nincsen

vámház, s a Korvin Ottó utcában is régen elfelejtették már a hajdani óbudai pacsirtákat.

Mindenesetre a nyelvész átkeresztelés esetén általában az utcák eredeti nevének visszaállítása mellett voksol. Csak növelné a tájékozódási zavart, ha egy bizonyos helyet újabb és újabb névvel illetnénk, esetleg megint csak politikai érdekek szolgálatában, s néhány évtized múlva jöhetne az újabb keresztelők.

Ha valakinek a hagyatékát maradandó értékűnek véli a nemzet, a települések fejlődésével számos lehetőség nyílik az emlékéllátásra. Nem olyan nagy dicsőség harmadikként – negyedikként lépni a korábban levitézlett névadók sorába... Az utcablak átfestését nem szabad tehát elhamarkodni. Meg kellene várni, amíg a valóban demokratikusan választott helyi önkormányzat higgadtan és bölcsen tud dönteni.

Bíró Ágnes

Szaknyelvi divatok

Szerkesztette: Bíró Ágnes,
Gondolat, 1989

Hazai nyelvművelésünknek – sokszínűsége ellenére – kissé elhanyagolt területe volt az utóbbi évtizedekben a szaknyelvekkel való törődés. A legutóbbi szaknyelvi nyelvművelő kiadvány megjelenése óta éppen 25 év telt el (*Grétsy László: Szaknyelvi kalauz*, 1964), s több mint három évtizede látott napvilágot a nagy átfogó jellegű munka: *Klár-Kovalovszky: Műszaki terminológiánk alakulása és fejlesztésének főbb kérdései* (1955). Így tehát a legfőbb ideje volt, hogy egy kis aktív szerzőgárda 1989-ben egy újabb nyelvművelő kiadvánnyal jelenetkezzék, melynek címe *Szaknyelvi divatok*.

A tanulmánygyűjtemény szerkesztője, Bíró Ágnes, bevezetőjében elmondja, hogy a kötetben számos foglalkozási ág nyelve kerül terítékre, s hogy külön-külön írás tárgyalja az autószerelő, az újságíró, a hivatalnok, a szakács, a számitástechnikus, az irodalomkritikus, sőt a nyelvész stílusának, nyelvhasználatának sajátosságait, visszasságait.

A kötet elején a szaknyelvek általános kérdéseiről olvashatunk. *Seregy Lajos* a nemzeti nyelv felosztását taglalva a társadalmi nyelvváltozatok (csoportnyelvek) első csoportjába sorolja a szaknyelveket. Leszögezi, hogy nincs éles határ szaknyelv és köznyelv között, hiszen a szaknyelvi megnyilatkozások is köznyelvi elemekből épülnek fel. Alapkövetelmény a szaknyelvi szöveggel szemben: egyértelműség, rövidekség, magyarosság.

A hivataloskodó zsargonnal foglalkozik Bíró Ágnes tanulmánya; dicséretére le-

gyen mondva, hogy az ismert nyelvi vétések, visszasságok taglalásakor sok-sok friss, életszagú példát tudott felsorakoztatni. *Kemény Gábor* és *Felde Györgyi* a sajtónyelv hibáit tűzik tollhegyre, új idézetekkel, példákkal gazdagítva a korábbi hibajelzőket. Ki gondolná, hogy a már több évtizede ostromozott *zöld utat kap*, a *téma az utcán hever* fordulatok ma is virulnak!

Nincsenek védett szakmák! Ezt igazolja *Kemény Gábor* és *Tolcsvai Nagy Gábor* elemzései, amelyek az irodalomkritikusok, illetve a nyelvészek fogalmazásmódját tárják a nagy nyilvánosság elé (tapintatosan a szerzők nevének említése nélkül). Jó megfigyeléseket tesz például Tolcsvai Nagy Gábor a metaforákról. Az irodalomtudomány nyelve ugyanis az elemzésül választott szövegek értelmezésében különösen gyakran él a *metafora* eszközzel, ennek túlhajtásából vagy pontatlan kezeléséből származtatható a kritikai nyelv egyik jellegzetes hibatípusa.

Az említett szakmákon kívül terítékre kerül a reklámok és a szakácsművészet nyelve, az idegen szók használata és még számos, érdekes téma. Sajnálhatjuk, hogy nem fért bele a kötetbe néhány, nagy tömegeket érintő szakmai nyelv tárgyalása, például a közlekedés vagy a tömegkommunikáció nyelve (nemcsak a sportközvetítéseké).

Nyelvművelő szakirodalmunk kedves színfolttal, hasznos olvasmánnyal gazdagodott. Öröndetes tény, hogy az 1985-ben megjelent *Nyelvi divatok* szerzőgárdája újabb „divatok” kötettel jelentkezett. Lehet, hogy sorozat lesz?

H. N. E.

Nyelvművelő írárok

Összeállította: Jung Károly–
Tomán László–Vajda József;
Forum (Újvidék), 1988

Nyelvhasználatunk rászorol a tudatos ellenőrzésre – figyelmeztet mindenkit *Bárczi Géza*. Fokozottan érzik e *tudatos ellenőrzés* szükségességét a határainkon kívül élő magyarok, különösen a nyelvművelők. Erről olvashatunk e kiadvány utószavában is: „A jugoszláviai magyar nyelvhasználat esetében a mindennapi írás és előszavas nyelvi gyakorlat módosulásai az esetek többségében nem a nyelv fejlődéstörvényei szerint következnek, hanem elsősorban a párhuzamosan használt szerbhorvát nyelv befolyását tükrözik. Éppen ezért van szükség az állandó nyelvművelő tevékenységre, amely a nyelvhasználati vétségeket, félresikerült megoldásokat, teljesen idegen fordulatokat észreveszi, jegyzi, helyes megoldásukat tanáccsal szolgál, szem előtt tartva a

magunk nyelvhasználati gondjai mellett az egyetemes anyanyelv mindennapi használatának kérdéseit is. Csak e két szempont állandó szem előtt tartásával remélhetjük, hogy a jugoszláviai magyar nyelvhasználat mindennapos gondjainak enyhítésével hozzájárulunk anyanyelvünk tisztaságának, funkcionalitásának megőrzéséhez, s a nálunk beszélt és írott magyar nyelv nem távolodik el az egyetemes magyar nyelv színvonalától, fejlődésétől.”

A könyv jelentős része az *újvidéki Magyar Szó nyelvművelő mellékleté*-ben megjelent írásokból állt össze. Tematikus csoportosításban találja az olvasó a megszívlelendő tanácsokat: *Magyarul helyesen – Egy kis nyelvcsiszolatás – Magyarul így – Jogi nyelvünk – Nyelvi őrzés az orvosi rendelőben*. Ha egyetlen szóval kívánjuk minősíteni a százhuszonegy cikk tartalmát, akkor az *igényesség* szóval jellemezhetjük az írásokat. Állításunk igazolására lássunk néhány szempontot. – Törekedni kell a szabatos szóhasználatra: „Mintegy tíz-tizenkét éve megpróbálkoztak a *vizes góc* elnevezéssel, de nem vált be...”, *vizes blokk* néven ismeretes. (A Helyesírás kézikönyv alapján: *vizesblokk*.) – Fontos követelmény a szakszavak (pl. az *illetékesség* és a *hatáskör*), valamint az idegen szavak használatára figyelni: „Az *angazsál*, a *privatizál* kerülendőnek minősül; divatszó lett a *politológus* és a *monolitikus*, főként a publicisztikában; a *primárius*-t pedig már régen nem használjuk itthon. Pedagógus és diák olvasóinkra gondolva külön szólnunk a *kabinet* szó használatáról, mert határainkon kívül is gondot okoz.” (Ahogy a Nyelvművelő kézikönyv is véli, nincs rá szükség, ha egy-egy szaktárgy oktatására berendezett termet jelölünk vele, mert világosabb az *előadóterem*, *szakterem* elnevezés.)

A szóhasználaton kívül természetesen számos nyelvtani törvényszerűséggel, a kétnyelvűségből adódó kérdéskörrel foglalkozik ez az újvidéki nyelvészeti gyűjtemény.

G. R.

PÉNZÜGYI FORRÁSAINK

Pontozó

Először az 1989. évi 2. számban megjelent rejtvények helyes megfejtését közöljük.

I. Rímjáték. 1. Petőfi Sándor: Nemzeti dal (de jó ez is: Elegia). 2. Kemény Zsigmond: Özvegy és leánya. 3. Krúdy Gyula: Álmoskönyv. 4. Esterházy Péter: Termelési regény.

II. Klasszikus szótalanok. 1. Vörösmarty. 2. Halál.

III. Megforgatott szavak. 1. Ilus (suli). 2. Erika vagy Erik (akire, kire). 3. Mari (iram). 4. Dani (inad). 5. Emese (esem-e). 6. Artúr (rútra). 7. Barbara (arab rab). 8. Ernő (önre). 9. Ráhel (Lehár). 10. Amanda vagy Anda (adna ma, illetve adna).

IV. Költő és műve. 1. Atyuska. 2. Hónapos. 3. Áteresz. 4. Éhezése. 5. Skorbut. 6. Lágyló. 7. Oldáshő. 8. Ámpolna. 9. Cáfolat. 10. Annuska. A két függőleges oszlopban: Tóth Kálmán: Kossuthnak.

V. Déry Tibor a nyelvről. Nyelvünk vigyázása ugyanolyan kötelességünk, jogunk, mint a napi mosakodás, fogmosás, szájöblítés.

Azok közül a megfejtőink közül, akik legalább 80 pontot szereztek, a következők nyertek 100–100 Ft értékű könyvtalványt: Balázs Gergely, Kecskemét, Pf. 34. (6001); Gaál M. Rita, Veszprém, Simon I. u. 3. III. em. (8200); Halmos Erzsébet, Tiszalök, Kossuth u. 104/a. (4450); Kökény Anna, Tatabánya, Réti u. 67. 1/1 (2800); Mándoki Pálné, Budapest, Berkenye sétány 1. V. 33. (1201); Márton Sándorné, Makó, Liget u. 38. (6900); dr. Meskó Árpád, Gyula, Erdélyi Sándor u. 20/B. (5700); Sárközi Árpádné, Sümeg, Simon István u. 88. (8330); Schreiberne Tóth Katalin, Győr, Széchenyi u. 29. (2464); Szilágyi Péter, Sajókeresztúr, Rákóczi u. 53. (3791). Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Kancsalrímes helynevek. Számos olyan kancsalrímes szókapcsolatot, mondatot alkothatunk, amelyben egy-egy helységrév a „vezérszó”. Például *Baja bejő, Liget lógat*. Rejtvényünkben tíz helységrévhez kell kancsalrímet találni, mégpedig a megadott jellemzéseknek, értelmezéseknek megfelelően. Hogy egyik-másik helységrév nézve nem túlságosan kedvező a kép, amelyet a kancsalrímsel alkothatunk róla, az természetesen pusztán a véletlen műve. Itt felsoroljuk a helységréveket, de nem a feladatok sorrendjében, hanem betűrendben: Aszaló, Fulókércs, Homorúd, Imola, Jászágó, Kalaznó, Levelek, Ozora, Szemere, Tekeres. Tessék a párjukat megkeresni! (Megfejtése kancsalrímenként 2, összesen 20 pont.)

1. A helység továbbra is ragaszkodik valamihez.

2. A helység patás háziállata erőteljes nyomással elmozdít valamit.

3. A helység hajzata elveszti eredeti színét?

4. A helység fáradtságos munkát végez.

5. A helység olyan, mint a fancsali feszület.

6. A helység ötven százaléka elfajzott.

7. A helység formás és rendben tartott.

8. A helység illatos.

9. A helység vigyáz rá.

10. A helység mozditja fölfelé.

II. Szótagokból közmondás. Tessék egy-egy szóval, szóalakkal válaszolni az itt következő meghatározásokra! Ha olvasóink rátaláltak a helyes, azaz szándékaink szerinti szavakra, akkor ezek utolsó szótagjából – megfelelő sorrendbe rakva – egy jól ismert közmondást állíthatnak össze. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 13 pont.)

1. Kötött ruhadarab
2. Erzsi
3. Eszme
4. Spanyol bor
5. Derelye
6. Alterego
7. Oklevél
8. Zsákvázon is, ütleg is
9. Kutatják

10. Felszínre hoz
11. Egy bizonyos személy
12. Hullania
13. Spré magyarul

III. Azonosalakúság – rendelésre. Nemcsak természetes, ún. szótári homonimáink vannak (mint az *ég* vagy az *ár*), hanem képzővel, jellel, raggal ellátott szóalakok megfelelő összepárosítása révén mesterségesen is alkothatunk homonimákat. Egy példa: melyik az a szóalak, amelyik egyrészt azt jelenti: kidülledve feszül, másrészt azt: van hozzá bátorságod? A keresett szóalak: *mered*. A következőkben 12 értelmezéspár homonimaszavát kérjük olvasóinktól. (Megfejtése szavanként 1, összesen 12 pont.)

1.	Ki tudja?	Tejterméken
2.	Mohamedán pap	Könyörgésem
3.	Felmérők	Cselekedtek
4.	Kis bádogharangért	Pityókát
5.	Káposztafélék	Előidéző
6.	Világítóeszközön	Fafajta
7.	Török államtanács	Ünnepelt filmszínésznőn
8.	Szennyet	Élelem
9.	Menyétfele ragadozók	Szabtok
10.	Jogon	Maradjon neki
11.	Kisbárányod	Torlasz
12.	Eszméltni kezdenek	Gabonahulladéknak

IV. Párosan szép az élet! Tíz mondatot nyújtunk át olvasóinknak. Intarzaszerűen mindegyikben két aránylag ritka, de anyakönyvezhető keresztnév van elrejtve: egy férfi- és egy női név. Megtalálják-e mind a tíz névpárt? Megfejtése nevenként 1, összesen 20 pont. Többletnevek is akadnak, azonban minden mondatból csak egy női és egy férfinévről jár pont!

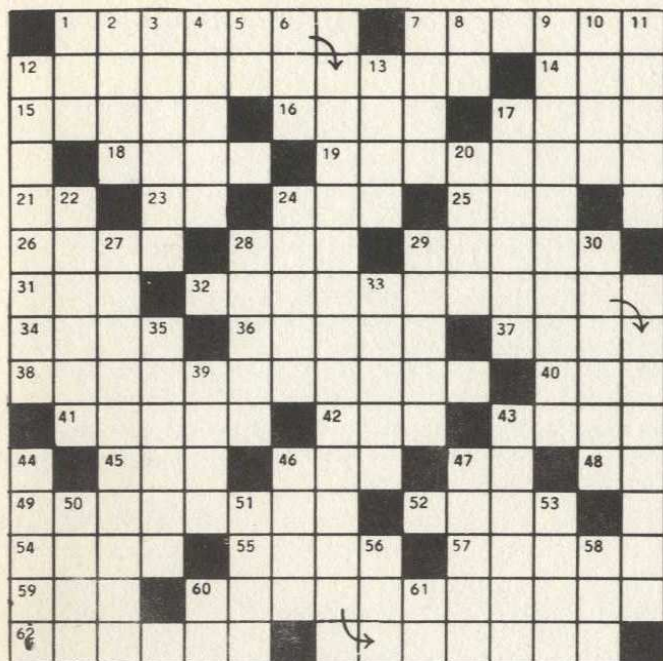
1. Már itatós sincs ezen a poros íróasztalon!
2. A múlt havi díjad azóta sem jött meg.
3. Jer, ne menj be sehová!
4. Csüggedő szívvel, izgatottan vár a lány.
5. A hentes szakállá, bajusza dús.
6. Kétszer én adtam, adjál most te is!
7. Senki sem kap olcsón a tasakolt árúból.
8. Szemem őket követte órákon át.
9. Fiatal dánok is mentek Lappföldre.
10. Ne firtasd, mi történt ebéd alatt.

V. Nemes Nagy Ágnes a nyelvről. Nemrégiben jelentek meg a jeles költőnőnek összegyűjtött esszéi. Ezúttal ebből a kötetből idézünk egy elgondolkodtató megállapítást keresztrejtvényünk vízszintes 1. és 32. sorában. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 90 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A rejtvények megoldását 1990. február 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést, sikeres fejtörést kívánunk, s egyúttal búcsúznak a feladványok szerzői, közzétetve:

Doroszlai Elekné (IV.) Schmidt János (V.)
Grétsy László (III.) Takács István (I.)
Láng Miklós (II.)

Így vall a költő

VÍZSZINTES:

1. Nemes Nagy Ágnes vallomásának kezdete (zárt betűk: E, E).
7. Hasonló, egyező. 12. Az állami költségvetéshez való hozzájárulást szabályozza. 14. Yoko ...; John Lennon özvegye. 15. ... Gott; csehszlovák táncdalénekes. 16. Mens sana in corpore ... (ép testben ép lélek). 17. Gondoz. 18. ... Haan; veterán holland

labdarúgó. 19. Ritka női név. 21. A rádium vegyjele. 23. Pitetől-telék! 24. Ügyvéd a tudója. 25. Somogy megyei község. 26. Számszerű tény. 28. Falu Zala megyében. 29. Fényképészeti világmárka. 31. Lombtalan. 32. A költő vallomásának második, befejező része (zárt betűk: M, G, V). 34. ... Duun; norvég regényíró, a paraszti élet ábrázolója (1876–1939). 36. Pironkodó szakács duplán teszi! 37. Külszínről nyitott vízszintes bányajárat. 38. Gondtalan járkálás. 40. Itt ér véget a csúszda! 41. Egyfajta üdítőitalt tartalmazó. 42. Korcsolya is, deszka is van „ilyen”. 43. Megtalálja a maga feltjét! 45. A kromoszóma öröklődést hordozó része. 46. Anna idegen megfelelt. 47. Mértékrend-szer. 48. Növekedni kezd! 49. Görög eredetű női név. 52. Undo-rodik valamitől. 54. Liszt Ferenc-díjas operaénekesnő volt (Erzsébet). 55. ... Sommer; német születésű amerikai színésznő. 57. Álmos fejedelem anyja. 59. Töhötöm vezértársa. 60. Turistatér-képet kinyit. 62. Nyűgösködik.

FÜGGŐLEGES:

1. ... Kok; olimpiai bajnok holland úszónő. 2. Ibsen-mű. 3. Mustárgáz. 4. Ősi kovadarabok gyűjtőneve. 5. Kétell! 6. Erő, latinul (VIS). 7. Juhok lakják. 8. Gyerünk már! 9. Sárfejszket tapasztó, ivadékaikat pókokkal tápláló hártványsszárnnyú. 10. Cinez. 11. A közel-keleti hírekben gyakran szereplő fennsík. 12. Makacs. 13. Bizonytalanul áll a lábán. 17. Mozdító tömeg. 20. ... Palme; tragikus sorsú svéd politikus. 22. Kiegészítő tény. 24. A filmbeli négy páncélos egyike. 27. A gabonát kaszálók vezetője volt egykor. 28. A Dunazug-hegység része. 29. Szobor- és épületmaradványok kiállítási helye. 30. ... tengely; autókalkatrész. 33. Egyénileg. 35. Giscard d'Estaing francia politikus személyneve. 39. Becézett Stefánia. 43. Hajdani török hűbértartók. 44. Mac-..., múlt századi francia tábornok, politikus. 46. Fasorral szegélyezett széles út. 47. NSZK-beli magazin. 50. Fejér megyei község. 51. Dagesztán és Azerbajdzsán területén élő nép tagja. 53. ... artis; szabályszerűen. 56. Rövidítés egyes hazai termékek csomagolásán. 58. Szintén nem. 60. Végtelen sor! 61. Bécsi rántotta alapanyaga!

Schmidt János

POSTALÁDA

Az ITT márkanév kiejtése. Geiszler Anikó – 8230 Balatonfűred, Dózsa György út 21. – kérdésére sajnos nincs egyértelmű válasz.

Az egyes idegen betűszók, mozaikszók ejtőmódjáról szinte csak szavanként külön-külön lehet dönten. Számít az, hogy honnan, mikor érkezett a szó, milyen körülmények között és formában kik kezdték terjeszteni. A régebbi széles körben meghonosodott nevek inkább magyaros ejtésűek: *NATO*, *USA*, de a *BBC* például *bibiszi* lett, noha évekig ajánlották a *bébécé*-t. A nyelvszokás az egyiket így fogadja be, a másikat úgy. Az újabb jövevényeket gyakran kétféleképpen is mondják, és aligha lehetne szabályozni őket; esetleg tanácsokat adhatunk. Az *ITT* készülék nevének kimondása is ingadozik. Mi az *itét* mellett maradnánk, de az *ajtiti* ejtést sem vethetjük el.

Egedy Mária

Gmk – vgm – vgm – gm. A címűl írt változatok közül melyik a helyes? – kérdezi Mészáros Kálmán (1147 Budapest, Mickolci u. 87.). Az újságokban, folyóiratokban mindegyikre akad példa, s úgy tűnik, a *vgm* és a *gm* az utóbbi időben kezd kizsorítani a *gmk*, illetve a *vgmk* változatot.

Manapság valóban többször láthatjuk, hallhatjuk a *vgm*, *gm* rövidítésformát a *vgmk* (= vállalati gazdasági munkaközösség), *gmk* (= gazdasági munkaközösség) helyett.

Mindegyik változat helyes, hiszen semmiféle szabály sem tiltja meg, hogy egy összetett csupán az előtag első betűjével rövidítsenek. Más kérdés, hogy célszerű-e ugyanazon kifejezések, megnevezések rövidítésére olyan változatokat életben tartani vagy terjeszteni, amelyek kevésbé vagy nehezebben idézik fel a rövidítendő szót vagy szó szerkezetet. Ismereteink szerint a *gmk*, *vgmk* az eredetibb és az elterjedtebb, tehát a megszokottabb forma; ezt az is bizonyítja, hogy a *gmk*-nak az élőbeszédben igei származéka is alakult: *gémmkázik*. A toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk a rövidítéshez: *gmk-t*, *gmk-ban*; *vgmk-ban*, *vgmk-ra*.

T. Urbán Ilona

Anarchia; torz; méreg. Dollenstein Péter – 6334 Géderlak, Kossuth u. 48. – levelére a következőket válaszoljuk:

Az elküldött szövegben aláhúzott szavak kifogástalanok.

1. Az *anarchia* – igaz, görög az eredete – régóta közhasználatú nemzetközi szakszó a politikai nyelvben. Jelentése: irányítás nélküli állapot, fejetlenség, zűrzavar. *Anarchiateremtő* annyi mint: zavart keltő.

2. A *torz* mintegy kétszáz éves szavunk, a nyelvújítás idején alkották; a régebbi magyar *torzas-borzas* ikerszóból vonták el, akkor 'ellenkező, dacos' jelentéssel. Később fejlődött mai tartalma: 'a szabályostól, az éptől, a helyestől eltérő'. Néhány szóalak is keletkezett belőle: (*el*) *torzul, torzít, torzulás, torzó; torzkép, torzszülött, torzonborz*.

3. A *méreg* főnév még a honfoglalás előtt került nyelvünkbe; mindenki számára érthető, gyakran előforduló szavunk. A szövegben szereplő *kapcsolatot mérgez* kifejezés azt jelenti, hogy valaki a kapcsolatot megrontja, ellenségeskedést szít, a bizalmat megöli.

Egedy Mária

Egybeírjuk vagy külön? Kálmán Csaba – 1184 Budapest, Liszt Ferenc u. 4. – az írást érdeklődik, kimondható-e határozottan a következő: ha egy főnévnek -s képzős melléknévi jelzője van, akkor minden esetben külön kell írni az így alkotott szerkezet elemeit.

Az -s képzős melléknévet az esetek többségében különírjuk az utána következő főnévtől. Ez természetes, hiszen az -s képzős melléknévek a mondatban általában minősítő jelzői szerepűek, azaz: az utánuk következő főnévvel minősítő jelzői szerkezeteket alkotnak. A minősítő jelzői szerkezetek esetében pedig – mint minden más szerkezet esetében – alapvető szabály a szerkezeti elemek különírása, például: *értékes bútor, rózsás arc, szálkás hal, szerves kémia, színvonalas munka*. Kivételek azonban vannak, nem is kis számban. Ilyenek például a következők: *kávéskanál, borosüveg, söröspohár, gémeskút, laposfogó, nemesfém*. Ezek fajtanévek – jelentésük pedig: kávé, sör fogyasztásához használatos kanál, pohár; bor tárolására való üveg; olyan kút, amelyből a vizet kútágasból, kútgémből és kútostorból álló szerkezettel emelik ki; hosszúkás, recézett pofájú fogó; illetőleg: a legkevésbé korrodálódó fém: az arany, az ezüst és a platina. Az egybeírásnak természetesen más oka is lehet. Például az, ha a szerkezet elemei között olyan viszony van, amelyet raggal szokás jelölni, s ez a rag az összetétel elemeiről hiányzik: *motorosruha, motoroszemüveg* (a *motorosnak* a ruhája, a *szemüvege*; vagy: *motorozáshoz* szükséges ruha, *szemüveg*), illetőleg: ha az összetétel egyik vagy mindkét eleme átvitt jelentésű, például: *pénzeszsák* (gazdag, fukar ember).

Az egybeírás, különírás kérdéseiről és eseteiről eddig is sokszor írtunk, s ezután is sokszor fogunk foglalkozni ilyen kérdésekkel, hogy olvasóink segítségére lehessünk. Kérjük, kísérje továbbra is figyelemmel rovatunkat!

T. Urbán Ilona

SPORTNYELV: „JÁRTATJUK A LABDÁT, AMÍG MEG NEM SZÁRAD”.

Az egyes és a többes szám jelentésmegkülönböztető szerepe. Kreszta Zsuzsanna – 1138 Budapest, Váci út 132. – kérdésre válaszoljuk:

Való igaz, hogy a *víz-et, eső-t, köd-öt* – mint a *fá-t, kő-vet, bor-t* – anyagnévként egyes számban használjuk. Többes számú alakjuk már fajtakat jelöl. Az *édesvizek* mellett vannak *savanyú-, sós, keserűvizek*, léteznek *ölmos, savas, havas esők*; s a meteorológia különféle minőségű *ködök-et* ismer. De átvitt értelmük is lehet. Ady egyik versének a címe: *Új vizeken járok*. A költő azt közli vele, hogy új utakon indul el költészete. A „... mint nehéz *esők* vastag rongyai...” (József Attila: A város peremén) szerkezetben a többes szám az eső állandó ismétlődését, gyakori megújulását érzékelteti. A pusztai, télen című Petőfi-költeményben olvassuk: „A rónára halvány *ködök* települnek”. A köd foltokban borulhatott a tájra, mert félig látni a betyár alakját, azaz a fény átszűrődik az egyes darabok között. Dehát még nagyon sok példát idézhetnénk. A nyelv nem szürke szabálygyűjtemény, sok finom árnyalat kifejezésére képes.

Egedy Mária

Tiszteletre méltó – tiszteletreméltó. Szénási György – 7624 Pécs, István tér 27. – arról panaszkodik, hogy nehezen tud eligazodni a *figyelemre méltó, szeretetre méltó, tiszteletre méltó* kifejezések írásában. A gyakorlatban is teljes következetlenséget tapasztal. Az egyik szakfolyóiratban olvasható következő mondat pedig még bizonytalanabbá tette: „A szaktudomány külföldi teljesítményei közül – *kevés figyelemre méltó kivételtől* eltekintve – csak a német nyelvű történetírás írást mutatott érdeklődést.”

A *méltó* melléknévet általában különírjuk az előtte álló -ra, -re ragos állandó határozótól: *figyelemre méltó* észrevétel, *szeretetre méltó* egyéniség, *tiszteletre méltó* teljesítmény. De ha a szókapcsolat előtt olyan határozó áll, amely a ragos főnév és a *méltó* melléknév alkotta szerkezet egészére vonatkozik, akkor e szerkezeti elemek összetétellel forrnak, például: *igen figyelemreméltó* indítvány, *nagyon tiszteletreméltó* cselekedet, *rendkívül szeretetreméltó* gyermek. A levélben idézett mondatban pedig szerencsésebb lett volna, ha így szerkesztik meg a gondolatjelek közötti szövegrészt: *néhány, figyelemre méltó kivételtől eltekintve...* A *kevés figyelemre méltó kivétel* szerkezet úgy értelmezhető, hogy az említett kivételek bizony nemigen érdemlik meg a figyelmet.

T. Urbán Ilona

Idegen szavak használata. Dr. Csipkay Jánosné – 2016 Leányfalu, Petőfi sétány 23. – levelében arról ír, hogy az újságírók lépten-nyomon idegen szavakat használnak. Egyik napilapunk vezércikkéből harminc olyan idegen szót gyűjtött ki, amelyet – véleménye szerint – fölöslegesen használt a cikkíró.

Egyetértünk Önnel, a fölösleges idegen szavak ellen küzdünk kell. Arra is gondolnunk kell azonban, hogy az egyes szakterületeknek megvannak a maguk szakszavai. Ezek a szavak gyakran nemzetközilek, s nálunk is teljesen meghonosodtak már, olyannyira, hogy az olvasók jobban értik, mintha magyarul írnanak körül őket. Egyesek – például a politika szaknyelvében – esetleg nem is pontosan az alapjelentésükkel szerepelnek (*dogma, dogmatikus, komfortos*). Másokat csak körülírással fejezhetnénk ki (*radikalizálódás, szektarianizmus, bigottság*), s vannak olyanok, amelyekkel már az iskolában, a történelemórán megismerkedhetünk (*monográfia, struktúra, vazallus, bürokratikus, konfliktus, reform*). Lefordíthatatlan a *demokratikus, demokratizálás, infrastruktúra* szó. Akadnak persze olyan szavak is, amelyek helyett szebbeket, jobbkat is találhatott volna a cikkíró. Ezek: *brutális, rajon, kontinuitás, progresszív, perspektíva, deficit, frázis, dekkoló, tolerancia*. A harminc aláhúzott szóból tehát kilenc. Persze ez sem kevés. De mi bizakodunk abban, ha a politikai szenvedélyek egy kissé megnyugszanak, s az élet a kerékvágásába visszatér, az újságírók kapkodása megszűnik. S akkor lesz idejük arra, hogy igényesebben fogalmazzanak. Reméljük, így lesz.

Egedy Mária